

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi
Ondokuz Mayıs University Journal of Humanities

e-ISSN: 2717-8072, İBD December 2022, 3 (2): 289-329

Su İşleri Politikaları Çerçevesinde DP ve CHP Arasında Bir Polemik Konusu: Seyhan Barajı

An Issue of Polemic Between DP and CHP Within the
Framework of Hydraulic Works Policies: Seyhan Dam

Ömer METE¹

¹Ankara Üniversitesi, Ankara

• omermete2@gmail.com • ORCID > 0000-0003-1532-1870

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 20 Ekim / October 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 28 Kasım / November 2022

Yıl / Year: 2022 | **Cilt – Volume:** 3 | **Sayı – Issue:** 2 | **Sayfa / Pages:** 289-329

Atıf/Cite as: Mete, Ö. "Su İşleri Politikaları Çerçevesinde DP ve CHP Arasında Bir Polemik Konusu: Seyhan ".
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi, 3(2), December 2022: 289-329.

SU İŞLERİ POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE DP VE CHP ARASINDA BİR POLEMİK KONUSU: SEYHAN BARAJI

ÖZ:

Demokrat Parti 14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidara geldikten sonra özellikle 1937-1950 yılları arasında Cumhuriyet Halk Partisi'nin takip ettiği su işleri politikasını verimsizlik gerekçesiyle eleştirmiştir. Bu yaklaşım öyle bir noktaya ulaşmıştır ki DP İktidarı kendi su işleri politikasını CHP döneminde noksan kalan su işlerinin tamamlanması kapsamında şekillendirmiştir.

Su işleri çerçevesinde Seyhan bölgesi de CHP tarafından ele alınmış, bazı etüt, proje ve inşaa faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar seller nedeniyle ortaya çıkan zararların önlenmesi konusunda yeterli olmamış, diğer yandan etkin bir sulama şebekesi tesis edilememiştir. İşte bu nedenle CHP İktidarı Seyhan nehri üzerinde baraj kurulması amacıyla 1949 yılında uluslararası bir firmaya etüt yaptırmıştır. Ancak bunu uygulamaya fırsat kalmadan seçimleri kaybederek iktidardan uzaklaşmıştır.

Bu ortamda iktidara gelen DP yönetimi, Başbakan Adnan Menderes'in de çabalarıyla, proje için gereken finansmanın önündeki engelleri kaldırmış ve Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasını kredi vermeye ikna etmiştir. Bahsedilen gelişmelerin ardından Seyhan Barajı, sık sık sele maruz kalan Çukurova'da meydana gelen zararların önlenmesi, verimli bir sulama sisteminin kurulması ve ucuza elektrik üretilmesi amacıyla inşaa edilmiştir.

Seyhan Barajı gerek hazırlık ve inşaa sürecinde gerek hizmete girişi sonrasında birçok tartışmaya yol açmış, bilhassa DP ve CHP arasında cereyan eden hadiseler zamanla bir polemik haline gelmiştir. CHP, DP İktidarını, kendi döneminde yapılan çalışmalarını unutturmak ve propaganda yapmak amacıyla Seyhan Barajını kullanmakla suçlamıştır. Buna karşın DP İktidarı ise CHP'yi yapılan eserleri görmemekle ve hatta boykot etmekle itham etmiştir. Tartışmalarla geçen sürecin gölgesinde kalan gerçek ise CHP'nin başlattığı bir projenin DP tarafından tamamlanarak hizmete açıldığıdır.

Anahtar Kelimeler: Seyhan Barajı, Su İşleri Politikası, Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi.

AN ISSUE OF POLEMİC BETWEEN DP AND CHP WITHIN THE FRAMEWORK OF HYDRAULİC WORKS POLICIES: SEYHAN DAM

ABSTRACT

Democratic Party (DP), which came into power after the elections of the 14th of May 1950, had criticized especially between 1937-1950 hydraulic works policies of Republican People's Party (CHP) due to its inefficiency. This approach had reached such a point that even DP shaped its own hydraulic works policies within the framework of accomplishing the incompleted hydraulic works of CHP government.

Seyhan region was also taken by CHP within the scope of hydraulic works, and some research, project and constructing activities were realized. However, these works could not be enough to prevent the harms occured due to inundation; furthermore, an efficient irrigation network could not be established. Therefore, CHP government had an international firm perform a research in 1949 for constructing dam on Seyhan River. Nevertheless, losing the elections, CHP could not find time to put this project in practice.

DP government which came to power in these circumstances removed the obstacles before the finance necessary for the project, thanks to the effort of Prime Minister Adnan Menderes. It convinced the International Bank for Reconstruction an Development. Following the afore-mentioned developments, the Seyhan Dam was built in order to prevent damages in Çukurova, which is frequently exposed to floods, to establish an efficient irrigation system and to generate electricity cheaply.

Seyhan Dam became an issue of many discussions both in preparation and construction periods, as well as after the service process, especially events between DP and CHP turned out to be a polemic in meantime. CHP blame DP government for exploiting Seyhan Dam for making people forget the works done in its term and doing propaganda. On the other hand DP government accused CHP of not seeing and protesting the works done. The reality that was overshadowed by the process of discussions is that a project initiated by CHP was completed and put into service by DP.

Keywords: *Seyhan Dam, Hydraulic Works Policies, Democratic Party, Republican People's Party.*

GİRİŞ

Demokrat Parti 14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleşen seçimlerle iktidara gelmiştir. Kabinenin teşkilinin ardından ilan edilen hükümet programının girişinde iktidarın hangi koşulda devralındığına ilişkin tablonun vahametinin uzun uzadıya izah edilmesi ve iktisadi açıdan rahatlamak için öncelikle tüm kamu hizmetlerinde tasarrufa gidileceğinin belirtilmesi son derece önemlidir.^[1] Zira müteakiben ortaya çıkan tartışma ve eleştirilerin büyük bölümünün bu noktaya odaklandığı saptanmıştır.

Bahsedilen rahatlatma adımları kapsamında bütçede yatırıma ayrılan kısmı genişletmek, bunun dışında kalan bölümü ise mümkün olduğu kadar üretime ilişkin sektörlerle yöneltmek esas alınmıştır.^[2] Ayrıca nüfusun %80'inin ziraatla istigal ettiği göz önünde bulundurularak bu temelin kuvvetlendirilmesi şiar edinilmiştir. Bu kapsamda küçük ve büyük sulama işlerinin hızlandırılması programda yer almıştır.^[3]

Bilhassa su işleri konusunda 1937-1950 yılları arasında takip edilen politikadan kaynaklı olduğu ileri sürülen verimsizlik meselesi,^[4] DP'nin su işleri politikasının tarifinde giriş kısmını oluşturmuştur. Şöyle ki CHP devrinde takip edilen siyasetin eleştirisi ile konuşmalara başlanması sık karşılaşılan bir yaklaşım halini almıştır.

DP'nin bu işi adeta düstur edineceği sezilmiş olsa gerek, CHP'nin mirasının gölgede kalmasını önlemek amacıyla CHP eski Milletvekili Ali Rıza Erem tarafından bir makale kaleme alınmıştır. Erem'e göre son 25 yılda 320.000 dekarlık bataklık kurutulmuştur. 1923 yılında yalnızca 790 köyde sıhhi ve temiz su tesisatı mevcutken 1933'te bu sayı 2746'ya yükselmiş, 1950 itibarıyla de 10.000'i geçmiş-

[1] İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (22 Nisan 1950-20 Kasım 1961)*, C. II., TBMM Yayınları, Ankara 2013, ss. 750-753; Keza daha sonra Samet Ağaoglu da program için "Yeni iktidar herşeyden evvel memleketin umumi manzarasını tesbit etmiştir." demiştir. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 9, Cilt 1, 02.06.1950, s. 94.

[2] Neziroğlu, *Hükümetler*, C. II., s. 753.

[3] Neziroğlu, *Hükümetler*, C. II., s. 755.

[4] DP'nin iktidara gelişinden önce su işleri mevzularını gerçekleştirmek için 1937-1948 yılları arasında kabul edilen 3212, 4100, 4649 ve 5259 sayılı Kanunlarla toplamda 286 milyon lira tahsis edilmiştir. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 9, Cilt 23, 10.06.1953'e ekli 228 numaralı Yeniden yapılacak su işleri için gelecek yıllara sâri taahhütlere girişilmesine mezuniyet verilmesi hakkındaki 3132, 4100, 4649 ve 5259 sayılı kanunlara ek kanun lâiyhası ve Bayındırlık, Maliye ve Bütçe komisyonları raporları (1/556), s. 1; 1950 yılı itibarıyla su işleri için 146.564.000 lira sarf edilmiştir. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 106, Gömlek: 669, Sıra: 1. s. 79; aynı süreçte ele alınan işlerden sırasıyla planlanan, tamamlanan ve kalan kısımlar şöyledir: Taşkın koruma, 258.000-56.000-202.000 hektar; şehir ve kasaba koruma, 22-19-3 adet; nahiye ve köy koruma, 9-8-1 adet; bataklık kurutma, 118.373-21.358-97.015 hektar; sulama işleri, 514.890-54.680-459.710 hektar. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 74, Gömlek: 471, Sıra: 12. s. 17.

tir.^[5] Aktarılan sayılar bir gelişmeye işaret ediyorsa da ne var ki iktidarı devralan DP mensuplarının aynı fikirde olduğunu söylemek güçtür.

Nitekim DP Meclis Grubunun 16 Ocak 1951 tarihli toplantısında söz alan Başbakan Adnan Menderes konuşmasında,^[6] ülkede su işlerine 14 yıl önce başlandığını, sarf edilen 250 milyon liraya yakın paraya rağmen hiçbir yerde olumlu sonuç alınmadığını söylemiştir. Devamında küçük su işleri konusuna değinerek, bu hususa dair ülkede etüt bile yapılmadığını, kendilerinin küçük su işlerine el attıklarını ve mevzuat ilişkin tarama yaptırdıklarını aktarmıştır. Su işlerine dair bütçeye tahsisat koyduklarını ve bütçe açıklarının bundan dolayı oluştuğunu, eğer şimdi yapılmazsa bir 14 sene daha bu işlerin kalacağını ifade etmiştir.^[7]

Benzer şekilde Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoğlu 1951 yılı bütçe görüşmelerinde büyük su işlerinde, 14 yıl evvel memleketin muhtelif yerlerinde dağınık bir şekilde başlamış ve hiçbirisi tam olarak bitirilememiş birçok su tesislerinin verimli bir hale getirilmesinin hedeflendiğini dile getirmiştir. O dönem itibarıyla %15-20 seviyesinde verim alınan ve o zamana kadar yaklaşık 140 milyon lira harcanan bu işlerin bir kısmının 1951 sonunda çalışır bir hale gelmesinin öngörüldüğünü de eklemiştir.^[8]

DP'nin ilk Hükümeti 08 Mart 1951'de istifa etmiş, yeni kurulan Hükümet, programda kapsamlı bir değişikliğe gitmemiştir.^[9] Ne DP Meclis Grubu ne de TBMM Genel Kurulundaki görüşmelerde su işlerine ilişkin önemli bir husus gündeme gelmemiştir.^[10]

CHP'nin bıraktığı ya da DP'nin devraldığı miras meselesinin -biraz da uzun sayılabilecek ölçüde- üzerinde durulmasının sebebi, Seyhan Barajının bir parçasını oluşturduğu barajlar meselesi ve büyük resimde su işleri politikasının evveliyatını ve tartışmaların gerisinde yatan psikososyal nedenlerin daha iyi anlaşılabilmesini sağlamaktır. Zira Seyhan Barajı da nihayetinde CHP döneminde başlangıcı yapılmış ama devamı getirilmemiş bir projedir.

Gelinen aşamada kısaca DP iktidarı için barajların öneminin ortaya konulmasında fayda vardır. DP'nin iktidarda bulunduğu 1950-1959 dönemi verilerine

[5] Ali Rıza Erem, "D.P. İktidarı Nasıl Bir Vatan Devraldı?" *Ulus*, 18 Ağustos 1950, s. 2.

[6] Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi, *Demokrat Parti Meclis Grubu Müzakerelerine Ait Tutanak*, Mikro Film 1247, Toplantı 23, 16.01.1951, s. 123.

[7] Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi, *Demokrat Parti Meclis Grubu Müzakerelerine Ait Tutanak*, Mikro Film 1247, Toplantı 23, 16.01.1951, s. 128.

[8] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 9, Cilt 5, 25.02.1951, s. 855.

[9] Neziroğlu, *Hükümetler*, C. II., s. 920.

[10] *Demokrat Parti Meclis Grubu Müzakerelerine Ait Tutanak*, Mikro Film 1248, Toplantı 29, 29.03.1951, s. 29-162; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 9, Cilt 6, 30.03.1951, s. 66-123.

bakıldığında su işleri alanındaki yatırımların %62,6'sını baraj ve müteferrik enerji tesislerinin oluşturduğu görülmektedir.^[11] Bu husus göz önünde bulundurulduğunda DP'nin su politikası kapsamında baraj ve hidroelektrik santrallerine verdiği önem, bu tesisler için tahsis edilen payın su işleri yatırımları içerisinde kapladığı alanının büyüklüğü ile kendisini göstermiştir.

Keza 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi sonrasında barajlara dair kaleme alınan bir makaledeki:

“Düşük iktidarın yaptığı yatırımlar arasında baraj tesislerine harcanan paralar büyük yekûnlar tutar. Şimdiye kadar bitirilen ve İnşa halinde bulunan barajların sayısı da yarım düzineyi geçer. Barajlara yatırılan sermayelerin hacmi ve barajların sayıları avlayıcı olduğu için, düşük iktidar Meclis önünde ve umumi efkâr karşısında daima onlarla övünmüştür. Son yılların siyasî propagandalarında barajlar tükenmez bir malzeme kaynağı olmuştur. Bu devletin siyasî edebiyatında övme ve övünme konuları arasında gene barajlar geniş yer alır.”^[12]

ifadeleri, muhalefet bakış açısıyla barajların DP için önemi ortaya koyarken, aynı zamanda barajların DP İktidarı açısından propaganda malzemesi olma niteliğinin altını çizmiştir. Ayrıca dönemin DSİ Umum Müdürü Süleyman Demirel'in 1959 yılında icra edilen DSİ genel toplantısında yaptığı konuşmada: *“Her ölçüde iddiharı (biriktirme), Türkiye su ekonomisinin bir numaralı meselesi addederim.”*^[13] demesi açıklananları pekiştirmektedir.

Bahsedilenler ışığında bir değerlendirme yapıldığında, DP döneminde baraj ve hidroelektrik santrali inşa işini tekeline alacak olan DSİ^[14] tarafından ele alınan çok maksatlı ilk büyük tesis olarak Seyhan Barajı'nın zikredilmesi gerekir^[15]. Yoksa

[11] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 11, Cilt 12, 26.02.1960'a ekli 51 numaralı Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü 1960 yılı Bütçe kanunu lâyihası ve Bütçe Encümeni mazbatası (1/458), s. 14.

[12] Şevket Raşit Hatipoğlu, “Barajlar ve Sulama İşleri”, *Ulus*, 22 Eylül 1960, s. 2.

[13] Süleyman Demirel, *Bir Ömür Suyun Peşinde*, C.I., ABC Medya Ajansı, Hulusi Turgut (ed.), Ankara 2005, s. 58.

[14] Gerek CHP dönemi ve gerekse DP döneminde enerji politikaları dağınık bir yapıda yürütülmüştür. Bu anlamda birliğin sağlanması için çok çaba sarf edilse de sonuç alınamamıştır. 1959 yılına gelindiğinde enerji işlerinin tek elden takip edilmesine dair arzu edilen neticeye ulaşılamamışsa da *“...barajlar ve hidro- elektrik santrallerinin bir ihtisas müessesesi olan ve müktedir fen heyetleri bulunan DSİ Umum Müdürlüğüne planlanması ve inşa ettirilmesi kararlaştırılmıştır.”* *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 11, Cilt 7, 25.02.1959'a ekli 49 numaralı Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü 1959 yılı Bütçe kanunu lâyihası ve Bütçe Encümeni mazbatası (1/262), s. 13.

[15] Bu noktada şu açıklamanın yapılması gereklidir: Seyhan Barajı Nafia Vekaletince ele alınan ilk büyük çaplı baraj olma özelliğini taşımaktadır. 1954 yılında kuruluşunu müteakip DSİ'ye devre edilmiştir.

Etibank tarafından inşa edilen Sarıyar Barajı'nın da hatırı sayılı bir büyüklüğe sahip olduğu söylenmelidir.^[16]

Seyhan Barajı'nı “*Türkiye Barajcılığının Modern Okulu*” olarak niteleyen Süleyman Demirel, projenin DP'nin çok önemli bir iddiası olmakla birlikte döneminde çok tartışıldığını ifade etmiştir.^[17] Gerçekten de süreç incelendiğinde Seyhan Barajı'nın finansmanından inşasına kadar birçok tartışmaya konu olduğu tespit edilmiş, polemikler hizmete girişi ile de son bulmamıştır. Dolayısıyla tartışmaların arkasındaki gerçekler merak uyandırmış, konunun bu yönüyle ele alınması ihtiyacı hissedilmiştir.

1. SEYHAN BARAJI PROJESİ VE HAZIRLIK SÜRECİ

1.1. Etüt ve Proje Hazırlıkları

Öncelikle Seyhan nehrinde kurulması planlanan baraj projesine yönelik gelişmelerin ele alınmasına ihtiyaç vardır. Bu çerçevede Seyhan Barajı projesi hakkında Yüksek Mühendis Nazmi Karatekin tarafından yapılan inceleme konuya ışık tutar mahiyettedir.^[18]

Adana ovasında suların kaynaklı zararların önlenmesi ve aynı zamanda çesitli alanlarda bu suların faydalanılabilmesi amacıyla uzun süreli çalışmalar yürütülmüştür. 1938-1948 yılları arasında Seyhan regülatörü inşa edilerek sağ ve sol sahilde 146.000 hektar genişliğinde arazinin sulanması için ana kanallar oluşturulmuştur. Ancak 1951 yılı itibarıyla sağ sahilde yaklaşık 18.000 hektar alanında bir arazinin sulanması için tam anlamıyla şebeke kurulmuştur. Buna rağmen sulama şebekesine çiftçi tarafından yeterli ilgi gösterilmemiştir.^[19]

[16] Sarıyar Barajı Projesi; CHP hükümeti zamanında kararlaştırılmış, 1948 yılında Amerikalı mühendis Growdon'un telkini ile ilk proje tasarlanmıştır. Bayındırlık Bakanlığı tarafından nihai proje International Engineering Company'ye yaptırılarak, Günaltay Hükümeti zamanında Marshall yardım planına bu iş için gerekli olan ödenek konulmuştur. İktidar değişmeden önce yardım planı onaylanmış, Etibank tarafından muhtelif yabancı firmalardan teklif mektupları alınmış, iç finansman hususunda da Maliye Bakanlığınca gerekli olan tahsisat temin edilmiştir. *Ulus*, “Sarıyar Barajı”, 08 Temmuz 1950, s. 1; benzer açıklamaların yer aldığı bir makale de Nihat Erim tarafından kaleme alınmış ve yazı: “*Yurt bayındırlığı ve refahı için, D. P. Hükümetinin atacağı faydalı adımları -ister C. H. P. nin başladığının devamı, ister yepyeni projeler olsun- candan alkışlamak bizim için hem vazife, hem de zevktir.*” diyerek tamamlamıştır. Nihat Erim, “Sarıyar Santrali ve Enerji Dâvası” *Ulus*, 23 Eylül 1950, s. 1; bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Sarıyar Barajı hususunda DP İktidarına hazırlanmış işi takip etmek kalmış, fiili durum her kesimce kabul edilmiş olsa gerek ki Sarıyar Barajı'na ilişkin tartışmalar büyümemiş, Seyhan Barajı'ndaki gibi ayyuka çıkmamıştır.

[17] Demirel, *Bir Ömür*, C.I., ss. 28-30.

[18] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 74, Gömlek: 469, Sıra: 3.

[19] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 74, Gömlek: 469, Sıra: 3, s. 8-9; Zafer gazetesine göre bilhassa su baskınlarına karşı 1914 yılından itibaren tedbirler alınmaya çalışılmış, bu çerçevede 1950 yılına kadar 25 milyon lira sarf edilmiştir. Seyhan Barajı inşasına

Bu kapsamda ilk etapta Ceyhan ve Berdan nehirleri üzerinde taşkından koruma maksadıyla birtakım faaliyetler icra edilmesini müteakip Seyhan nehri ele alınmıştır. Seyhan nehrinden ileri gelen taşkın tehlikesinin önlenmesi amacıyla baraj ve set tertiplerinin birleştirilerek uygulanmasına karar verilmiş, bu amaçla uluslararası bir firmaya proje ile iktisadi rapor hazırlanmıştır.^[20]

Anlaşılabileceği üzere Seyhan Barajı projesinin 1950 öncesinde yapılan kapsamlı çalışmalara dayanarak ortaya çıktığı söylenmelidir. Zaten tartışmalara zemin hazırlayan temel faktörlerden birisi de budur. Kendi döneminde yapılan çalışmaların unutturulmaya çalışıldığı endişesini taşıyan CHP, yayın organı Ulus gazetesinde Seyhan Projesine dair yapılanları izah eden yazılar yayımlanmasını sağlayarak reaksiyon göstermiştir.

Konusu doğrudan Seyhan Barajı olmayan bir makalede bile baraj projesinin 1949 yılında (International Engineering Co.) firmasına yaptırıldığı ve Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasına verildiğinin belirtilmesi bir örnek olarak gösterilebilir.^[21] Benzer şekilde Ulus gazetesinde çıkan bir haberde 20 Nisan 1948 tarihinde “*International Engineering*” adını taşıyan bir Amerikan firması ile etüdler yapmak üzere bir kontrat imzalandığı ve Seyhan Vadisinde bazı araştırmalar yapıldığı aktarılmıştır. Habere göre bu incelemelerden sonra hazırlanan rapor 1949 yılı Nisan ayında tamamlanarak Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine sunulmuştur.^[22]

1.2. Finansman Meselesi

Projenin finansmanına ilişkin hususların arzu edildiği gibi yolunda gittiğini söylemek kolay değildir. Zira tesisin yapılması için 25 milyon doların gerekli olduğunu ifade eden Demirel, Türkiye'nin böyle bir parasının olmadığını, dolayısıyla bunun için borçlanmak gerektiğini ifade etmiştir.^[23]

Hakikaten Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerince iktisadi duruma ilişkin değerlendirme yapılarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında iktisadi kalkınma konusunda bazı projeler oluşturulmuş, ancak bunların gerçekleştirilebilmesi için iç ve dış finansmana ihtiyaç duyulmuştur. Bu kapsamda Türkiye, Avrupa ekonomisi için

kadar inşa edilen sedde ve kuşaklama kanalları ve bir tevzi regülatörü olanın %12'sinin sulanmasına imkân vermekte birlikte su taşkınlarını önleyememiştir. Sadece Seyhan nehri nedeniyle Çukurova'da her yıl 850 bin dönüm arazinin sular altına kalması sonucunda ciddi zararlar ortaya çıkmıştır. Zafer, “Seyhan Barajı Yarın Açılacak”, 07 Nisan 1956, s. 1.

[20] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 74, Gömlek: 469, Sıra: 3, s. 3; bu belgede projeye dair teknik bilgiler verilmiş ve maliyete ilişkin rakamlar paylaşılmıştır. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 74, Gömlek: 469, Sıra: 3, s. 3-8.

[21] Nurettin Artam, “Altı Günde 2500 Kilometre No:12”, *Ulus*, 17 Kasım 1951, s. 4.

[22] *Ulus*, “Seyhan Barajının Temeli Atılırken”, 25 Ekim 1953, s. 1.

[23] Demirel, *Bir Ömür*, C.I., s. 28.

gündeme gelen Marshall planından bahse konu projeler çerçevesinde yararlanmayı talep etmiş, buna mukabil ABD tarafından Türkiye ekonomisinin savaşan etkilenmediğinden bahisle, Avrupa ekonomilerinin savaş öncesi 1938 seviyesine getirmeye matuf bir plan olan Marshall planından Türkiye'nin yararlanamayacağı ifade edilmiştir. Bunun yerine Türkiye'nin başvuru amacına uygun olarak Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasına müracaat edebileceği dile getirilmiştir. İşte bu gelişmeler sonrasında, 1948 yılında üyesi olunan Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası ile temasa geçilmiştir. Diğer yandan Marshall planından yararlanabilme noktasında yürütülen diplomatik girişimler sonuç vermiş, Türkiye de ABD tarafından Marshall planına dahil edilmiştir. Eldeki projelerin bir kısmının Marshall planı çerçevesinde karşılanması ilkesi benimsenmişken geri kalanlarına dair Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasına başvuruda bulunulmuştur.^[24]

Bunun üzerine 1949 yılı başlarında Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası tarafından görevlendirilen bir heyet Türkiye'ye gönderilmiştir. Bu heyetle gerçekleştirilen temaslar sonucunda silo ve limanlar ile Seyhan barajı ve santralinin finanse edilmeye değer olduğu bildirilmiştir.^[25]

Her ne kadar Seyhan projesinin finanse edilmeye değer olduğu ifade edilmiş olsa da Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası İkinci Başkanı Rober L. Garner tarafından dönemin Başbakanı Şemsettin Günaltay'a hitaben yazılan 09 Mayıs 1950 tarihli mektupta Seyhan projesine dair bazı hususlar bildirilmiştir. Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası ile liman ve silolardan bahsedilen mektupta, asıl yazılış maksadının Seyhan Bendi projesinin Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası tarafından finanse edilmesi yolunda Hükümetin teklifine ilişkin bazı hususların açıklanması olduğu kaleme alınmıştır.^[26]

Mektuba göre, bu proje dair Banka'ya ilk olarak 05 Mart 1949 tarihinde başvurulmuştur^[27]. Bu tarihte projenin tahmini keşif bedeli 23.000.000 dolar olarak tespit edilmişken bunun 6.000.000 dolarlık bir kısmının Bankaca finanse edilmesi öngörülmüştür. Ancak sonradan Banka uzmanlarınca hazırlanan rapora göre dikkat çekici bir artış vücuda gelmiş ve bu mektubun kaleme alındığı tarih itibariyle

[24] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 9, Cilt 1, 14.07.1950'ye ekli 54 numaralı Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası arasında 7 Temmuz 1950 tarihinde akdedilen Kredi Anlaşmaları hakkında Kanun tasarısı ve Geçici Komisyon raporu (1/51), s. 7-9.

[25] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 9, Cilt 1, 14.07.1950'ye ekli 54 numaralı Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası arasında 7 Temmuz 1950 tarihinde akdedilen Kredi Anlaşmaları hakkında Kanun tasarısı ve Geçici Komisyon raporu (1/51), s. 1-2.

[26] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 5, Gömlek: 24, Sıra: 6, s. 1-2

[27] 1949 yılında hazırlanan "*Aşağı Seyhan Vadisinin Ekonomik Etüdü*" adlı rapor Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasına tevdi edilmiştir. İsmail İşmen, "Milli İşler Seyhan Hidroelektrik Tesisleri", *Türkiye Mühendislik Haberleri*, 14, Mayıs 1956, s. 12.

meblağ 60.000.000 dolar veya karşılığı 168.000.000 liraya ulaşmıştır. Bu duruma göre Banka tarafından finanse edilmesi gereken tutar 27.570.000 dolara yükselmiştir.^[28]

Mektubun devamında bahsedilen tutarın dökümü yapılarak, eldeki projelerin hızlandırılması, buna karşın yeni projelere başlanması noktasında ihtiyatlı davranılması lüzumu, daha önce gönderilen aynı maksadı havi 27 Şubat 1950 tarihli mektuba atfen ifade edilmiştir. Devamında Seyhan Bendi projesinin liyakatinin Banka tarafından takdir edilmesi ile birlikte, dönemin koşulları itibariyle bu projenin öncelikli olduğuna dair deliller görülmedikçe Türkiye'nin tek bir proje için 168.000.000 lira tutarında ilave taahhüde girmesinin tedbirli görülmeyeceği aktarılmıştır. Mektubun kaleme alındığı an itibariyle Banka, elinde bu hususta yeterli delil olmadığından bahisle Barker Misyonu tarafından yatırım önceliklerine ilişkin hazırlanmasına çalışılan raporun tamamlanmasının beklenmesi, hangi yatırımın desteklenmesinin rapor sonucuna bakarak saptanması hususunda karar almıştır. Mektupta son olarak Projenin tahmin hesaplarının sıhhatli bir şekilde yapılabilmesi için ilave sondaj yapılmasının gerekli olduğu da bildirilmiştir.^[29]

Mesele basına da yansımış, Seyhan Barajı Projesinin tahmin edilenden birkaç kat fazlaya mal olacağı öngörüldüğünden, masrafın daha net olarak ortaya çıkarılması için bölgede incelemelere ihtiyaç duyulduğu aktarılmıştır^[30]. Hatta Adnan Menderes'in Seyhan Barajı için Garner'dan kredi istediği ancak Garner'ın bunu reddettiği yazılmıştır.^[31]

1.3. Finansman Hususunda DP İktidarının Çabaları

Yaşananlara karşın DP İktidarı Seyhan projesini erteleme ya da projeden vazgeçmeyi düşünmemiş, bilakis projeyi gerçekleştirmek için arayış içinde olmuştur.

[28] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 5, Gömlek: 24, Sıra: 6. s. 3, DP Bursa Milletvekili Mithat San tarafından hazırlanmış olan Nisan 1951 tarihli "Seyhan Barajı Hidro-Elektrik Santrali Sulama ve Taşkın Önleme Tesisleri" adlı kitapçıkta Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası tarafından bu hesapların fazla şişirildiği belirtilmiştir. Kitapçığa göre, Bayındırlık Bakanlığı tarafından International Engineering Company Inc. Amerikan Müşavir Mühendislik firmasına hazırlattırılan projede Adana, Tarsus ve Mersin transformatör istasyonlarının keşif bedeli dış kredi olarak 18.769.000 dolar, iç finansman olarak 28.500.000 lira tespit edilmiştir. İmar ve Kalkınma Bankasının hesabında 10-15 yılı içerisinde yapılacak sulama tesisleri ile bahsedilen şehirlerin dahili şebeke tevsiil projeye dahil edilmiştir. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 50, Gömlek: 301, Sıra: 7, s. 10-11.

[29] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi Fon: 30-1-0-0, Kutu: 5, Gömlek: 24, Sıra: 6. s. 3-4.

[30] Ulus, "Kalkınma Bankası ve Türkiye", 27 Eylül 1950, s. 1.

[31] Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları-DP'nin Altın Yılları (1950-1954)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990, s. 285.

Gelişmeleri özetleyen Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoğlu 1951 yılı bütçe görüşmelerinde, Seyhan projesinin etütlerinin Birleşik Amerika'nın müşavir firmalarından birisine hazırlattırıldığını, Baraj ve hidroelektrik tesislerinin inşası için yaklaşık 20 milyon dolar dış krediye ihtiyaç duyulduğunu ve bu meblâğın temini için Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasına müracaat edildiğini ifade etmiştir. Birtakım incelemeler yapan bankanın bu projeyi finanse etmeyi esas itibariyle uygun bulduğunu, ancak ülkenin genel kalkınma plânı üzerinde bir değerlendirme yapmayı istediğini beyan etmiştir. Bu kapsamda 1950 yaz aylarında gönderilen Barker başkanlığındaki heyetin raporu henüz alınmadığından banka ile Seyhan barajının finansmanı hususunda devam eden müzakerelerin tamamlanmadığını belirtmiş, bunun yanı sıra Hükümet tarafından gerekli dış krediyi temin etmek için başka kaynakların da araştırıldığını izah etmiştir.^[32]

Konuya değinen Başbakan Menderes Mersin'deki konuşmasında Seyhan barajının mutlaka yapılacağını ifade etmiş, Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası bu projeye sermaye tahsis etmemesi halinde öz sermaye ile bu işin gerçekleştirilmesi düşünüldüğünü söylemiştir.^[33]

Bu gelişmelerin yaşandığı dönemde Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası İkinci Başkanı R.L. Garner, 31 Mayıs 1951 tarihinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından kabul edilerek söz konusu Banka namına “*Barker İktisadi Misyonu*” tarafından hazırlanmış olan rapor^[34] ile 15 Mayıs 1951 tarihli mektubu Cumhurbaşkanı'na arz etmiştir.^[35] Bu kabulde Başvekil Menderes ile Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoğlu da hazır bulunmuşlardır.^[36]

Anılan mektupta, Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası namına J.M.Barker başkanlığındaki iktisadi misyon tarafından hazırlanan raporun geniş bir kesim tarafından okunarak incelenmesi belirtilmiştir. Diğer yandan rapordaki tavsiyelerin Bankaca ayrıntılı olarak tetkik edilmediğinden bahisle, bunların Bankanın tavsiyesi olarak değil Banka ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında müzakere konuları olarak kabul edilmesi ayrıca vurgulanmıştır. Sonuç olarak Bankanın, rapora istinaden hazırlanacak program hususunda Hükümet tarafından talep edilecek her

[32] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 9, Cilt 5, 25.02.1951, s. 857.

[33] *Milliyet*, “Adnan Menderes Mersin’de Mühim Bir Nutuk Söyledi” 28 Mayıs 1951, s. 1; *Ulus*, “Adnan Menderes Bir Konuşma Yaptı” 28 Mayıs 1951, s. 1.

[34] Söz konusu rapor, CHP İktidarının son Başbakanı M. Şemsettin Günaltay'ın daveti üzerine ekonomik durumu incelemek ve kalkınma plânı hazırlamak amacıyla 18 Haziran 1950 tarihinde Türkiye'ye gelen James M. Barker başkanlığındaki Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası Heyeti tarafından hazırlanmıştır. Rapor konusunda bkz. Mustafa Albayrak, “Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın Hazırladığı İlk Raporun (1951) Demokrat Parti Hükümetlerinin Politikalarına Etkileri”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 20/58, Mart 2004, s. 132-133.

[35] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 41, Gömlek: 243, Sıra: 12, s. 1.

[36] *Zafer*, “İktisadi Kalkınma İçin Plân” 01 Haziran 1951, s. 1.

alandan müzakere etmeye, teknik ve mali yardım yapmaya veya herhangi bir şekilde yardım yollarını araştırmaya hazır olduğu bildirilmiştir.^[37]

Başbakan Adnan Menderes, bahse konu ziyaretten kısa bir süre sonra 03 Ağustos 1951 tarihli bir yazı ile Garner'a meseleye ilişkin gelişmeleri bildirmiştir. Buna göre; Barker misyonunun hazırladığı rapor incelenmek üzere teknisyenlerden oluşan bir heyete^[38] havale edilerek gerekli çalışmalar başlatılmıştır. Ayrıca rapor bizzat Menderes tarafından etraflı bir surette okunmuş, buna dair Meclis'te yaptığı konuşma zabıtlardan çıkarılmak suretiyle aynen yazıya konulmuştur.^[39]

Menderes'e göre, daha rapor kendilerine ulaşmadan önce küçük su işleri konusunda etüt ve keşifler yapılmak suretiyle ülke genelinde birçok işin ihalesi gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte gelecek yıllarda da benzer çalışmaların sürdürülmesi planlanmıştır.^[40]

Söz konusu rapor DP'nin muhalefette iken savunduğu iktisadi görüş ve öneriler ile uyumludur. Dolayısıyla DP'nin mali ve iktisadi görüşlerindeki isabet bu yolla da ortaya çıkmıştır. Bu açıdan bakıldığında rapor hem teknisyenler ve hem de bizzat kendisi üzerinde iyi bir intiba bırakmıştır.^[41]

Raporda yer alan bazı işler hemen uygulamaya konulmuş, yabancı sermaye hususunda çıkarılan yasa^[42] örnek gösterilmiştir. Ayrıca ECA'dan^[43] sağlanan 54,5

[37] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi. Fon: 30-1-0-0, Kutu: 41, Gömlek: 243, Sıra: 12, s. 2-3.

[38] Söz konusu heyet; Nizamettin Ali Sav, Tekin H. Onaran ve Şefik Bilkur'dan müteşekkildir. Heyet tarafından tetkik edilen Baker Rapor'una ilişkin inceleme raporu 21 Ağustos 1951 tarihinde Başbakanlığa sunulmuştur. Raporun hazırlanmasında muhtelif Bakanlık ve Kurumlar tarafından hazırlanan 12 adet rapordan istifade edildiği bildirilmiştir. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 134, Gömlek: 873, Sıra: 8, s. 1; Raporun "*Bayındırlık ve Enerji*" bölümü belgenin bu kısmından itibaren yer almaktadır. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 134, Gömlek: 873, Sıra: 8, s. 39.

[39] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 88, Gömlek: 551, Sıra: 1, s. 1.

[40] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 88, Gömlek: 551, Sıra: 1, s. 2.

[41] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 88, Gömlek: 551, Sıra: 1, s. 3; Başbakan'ın rapor hakkındaki: "*Rapor tetkik edilmiştir. Mukabil görüşler tespit olunmuştur. Raporun ana hatlarıyla iktidarın ana hatları arasında çok aykırılık yoktur. Bilâkis şayanı dikkat bir müşâbehet mevcuttur. Raporun tatbik edilemeyeceği yolunda bir kanaat hasıl olmalıdır. Rapordan mümkün olan genişlikte istifade edilecektir.*" ifadeleri Hükümetin rapora bakışını ortaya koymaktadır. Namık Zeki Aral, "Yatırımlar Programı" *Ulus*, 20 Aralık 1951, s. 2.

[42] 01 Ağustos 1951 tarih ve 5821 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar Dergisi*, Cilt 33, TBMM Basımevi, Ankara 1951, s. 902-904.

[43] İktisadi İş Birliği İdaresi (Economic Cooperation Administration-ECA): Avrupa İmar ve Kalkınma Planı'nın uygulanması amacıyla oluşturulan kurumsal bir yapıdır. ECA'nın oluşturulmasındaki temel amaç Marshall Planı'nın uygulanması merkezi olarak denetlenmesi ve yardım kapsamındaki ülkeler ile ABD arasındaki ilişkilerin düzenlenmesidir. Tolga Tören, *Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı: Türkiye Örneği*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 45-46.

milyon dolarlık kredi çabuk randıman alınacak sektörlerle tahsis edilerek raporda zikredilen ana fikirlerden birisi daha uygulanmaya başlanmıştır. Benzer şekilde küçük su işleri için Bayındırlık Bakanlığı bütçesine 25 milyon lira tutarında ödenek konulmuştur.^[44]

Bu açıklamaların akabinde sözü Seyhan Projesine getiren Menderes, bunun dış yardım olmadan gerçekleştirilebilmesinin oldukça zor olacağını, dolayısıyla Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasının bu hususta gerekli finansmanı sağlanmasının çok önemli olduğunu belirtmiştir. Devamında Garner'ın 09 Mayıs 1950 tarihli mektubundan bahsetmiş, burada Seyhan projesine dair finansman mevzuunun Barker Raporunun sonrasına ertelendiğini ifade etmiştir.^[45]

Yazının devamına göre, Barker Heyeti'nin enerji, sulama ve ıslah projeleri hakkındaki tahlil, netice ve tavsiyeleri çerçevesinde Seyhan Projesi yeniden tetkik edilerek bu projenin derhal ele alınmasının zaruri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.^[46] Projenin başlıca tesisleri olan baraj, elektrik santrali ve enerji taşıma şebekesinin heyetin 1952-1956 devresi yatırım planı dahilinde kaldığı değerlendirilerek inşasının gerçekleştirilebileceği görülmüş ve buna dair açıklamalar ek olarak sunulmuştur.^[47]

Seyhan projesine dair bölümün ayrıntısına göre 1952-1956 yılı yatırım programı^[48] çerçevesinde yalnız baraj ve enerji tesisleri için 18.769.000 dolar dış kredi ve 10.192.000 dolar muadile iç krediye ihtiyaç duyulmaktadır. 09 Mayıs 1950 tarihli mektupta bahsedilen meblağlara taşkın önleme setleri, sulama şebekesi ve şehir elektrik tevzi şebekelerinin tesis bedellerin de ilave edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunlardan taşkın önleme setleri o dönem itibarıyla inşa halinde ve bitmek üzeredir. Sulama şebekesinin ise barajın ikmal tarihi olan 1956 sonrasında yapılması zarureti vardır. Çünkü taşkınlar baraj tarafından kontrol altına alınmadan emniyetle sulama yapılması mümkün değildir. Adana, Tarsus ve Mersin enerji dağıtım işleri belediyelerce yürütülecek ve masrafları onlarca karşılanacaktır.^[49]

[44] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 88, Gömlek: 551, Sıra: 1, s. 3.

[45] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 88, Gömlek: 551, Sıra: 1, s. 4.

[46] Gerçekten Barker Raporunu inceleyen Heyet, Müşavir Firma tarafından yapılan etütlere istinaden bu projenin istihali artıracığı ve projenin bittiği andan itibaren kredi borcunu kendisi öder hale geleceğini kaydetmiştir. Barker Misyonu raporunu tetkik eden Heyet tarafından hazırlanan rapordan alınmıştır. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 134, Gömlek: 873, Sıra: 8, s. 46-47.

[47] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 88, Gömlek: 551, Sıra: 1, s. 4-5.

[48] Barker Raporunda açıklanan programın 1952 yılında başlayıp 1956 yılında sonlanması planlanmıştır. Namık Zeki Aral, "Yatırımlar Programı" *Ulus*, 20 Aralık 1951, s. 1.

[49] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 88, Gömlek: 551, Sıra: 1, s. 5.

Ayrıca Adana bölgesindeki halk projenin faydasını müdrük bir şekilde 14,5 milyon liralık iştirake bulunmayı taahhüt etmiştir. Geri kalan iç finansman ise hazine tarafından karşılanacaktır. Diğer yandan Seyhan Barajı ve enerji tesislerinin inşaa ve işletmesi için müstakil bir şirket kurulması yolunda çalışmalar dönem itibariyle devam etmektedir. Gerekirse hükümet tarafından Bankaca sağlanan krediye garanti verilecektir. Proje kapsamında 09 Mayıs 1950 tarihli mektupla yapılması talep edilen ilave tetkikler tamamlanmış, Banka'nın teknik müşaviri General Wheeler projeyi teknik bakımdan tatminkâr bulduğunu ifade etmiştir. bununla birlikte proje müşaviri San Fransisco'daki International Engineering Company firmasından ilave bilgi alınması mümkündür.^[50] Seyhan projesinin sulamadan sağlanacak faydalar nazara alınmasa dahi rantabl olduğunu gösterir rapor da ekte gönderilmiştir.^[51]

Gerek Barker raporu ve gerekse Garner ile yapılan görüşmeler birlikte müta-laa edildiğinde Seyhan projesiyle ilgili isteklerin karşılanmış olduğu değerlendirilmekte böylelikle Seyhan Barajı ve enerji tesisleri için temin edilecek kredi için başlanmış olan görüşmelerin en kısa zaman bitirilmesi beklenmektedir.^[52]

Mektuba bakıldığında Menderes'in konuya derinlemesine nüfuz ettiği ve Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasının öne sürdüğü hiçbir koşulun boşta bırakılmadığı rahatlıkla tespit edilebilmektedir. Bu yönüyle mektup Menderes'in karakterini yansıtmaya bakımından önemlidir. Zira 03 Şubat 1958 tarihinde Menderes'i kapak yapan Time dergisi, Onu "*The Impatient Builder*" yani "*Aceleci İmarci*" olarak tanımlamıştır. Ayrıca Menderese göre bir işi en iyi şekilde takip etmenin yolu biz-zat kendisinin ilgilenmesidir.^[53]

Bir yandan Menderes tarafından bu çalışmalar yürütülürken diğer yandan durum Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın gündemini de meşgul etmiştir. Gezi için Adana'ya giden Bayar, Adana kulübünde tüccarla bulaşmasında Çukurova'nın en önemli işinin su meselesi olduğunu belirtmiş ve her hâlükârda bu mevzuun çözüleceğini ifade etmiştir. Konuşmasının devamında konuyu Seyhan Barajı'na getiren Bayar yabancı sermayenin bu işe ortak olması noktasında çalışmaların bulunduğunu, ancak bu olmasa dahi barajın inşaa edilmesi azminde olduklarını açıklamıştır. Hali hazırda hükümetin küçük su işleri üzerine eğildiğini anlatan Bayar, Seyhan, Menderes, Gediz, Kızılırmak gibi su davalarının da ihmal edilmeyeceğini aktarmıştır^[54]. Bayar'ın Menderes ile tutarlı olan bu yaklaşımı, Menderese olan deste-

[50] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 88, Gömlek: 551, Sıra: 1, s. 6.

[51] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 88, Gömlek: 551, Sıra: 1, s. 6-7; Seyhan Barajı'nın projelerinin hazırlanarak Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasına verildiğine dair haberde baraja ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Zafer, "Çukurova Bölgesi Selden Korunuyor" 12 Kasım 1951, s. 1.

[52] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 88, Gömlek: 551, Sıra: 1, s. 7.

[53] "Middle East, Turkey", *Time*, 71/5, February 1958, s. 18-20.

[54] Zafer, "Cumhurbaşkanın Dünkü İfadesi", 09 Ocak 1952, s. 1.

ğini göstermesi bakımından önemli olmakla beraber, kendisinin: “*Paradan korkmayınız. Rantabilitesi olan bir işe her zaman her yerde para bulunur.*” sözleri ile de uyumludur^[55].

1.4. Geri Plandaki Çabalar

Başbakan Adnan Menderes’in Seyhan projesinin finansmanı noktasındaki gayretinden bahsedilirken bazı hususların atlanmamasında fayda vardır. Bu noktada DP Bursa Milletvekili Mithat San’ın girişimlerinden bahsedilmelidir.

San, tarafından hazırlanmış olan Nisan 1951 tarihli “*Seyhan Barajı Hidro-Elektrik Santrali Sulama ve Taşkın Önleme Tesisleri*” adlı kitapçık, 13 Nisan 1951 tarihli bir yazı ile Başbakan Adnan Menderes’e takdim edilmiştir. San, daha önce 15 Mart 1951 tarihinde takdim ettiği Seyhan Barajı Hidro-Elektrik Santrali Sulama ve Taşkın Önleme Tesisleri hakkındaki muhtıranın Bayındırlık Bakanlığına tevdi edildiğini ve gerekli çalışmaların yapıldığını öğrendiğini aktarmıştır. Yazıya göre San, bu muhtırayı daha da genişletmek suretiyle bir kitapçık haline getirmiş ve kamuoyunu bilgilendirmek üzere ilgililere dağıtmıştır^[56].

Mithat San, hükümet tarafından bir yandan iç finansmana ilişkin gereken tedbirlerin alınmasını isterken, diğer yandan dış finansman konusunda yeterli bilgi ve donanımına sahip kişilerden mürekkep bir heyetin teşkil edilmesiyle Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasının yetkili kişileri ile temasın tesis edilmesi halinde gerekli istikrazın sağlanmasını imkân dahilinde bulduğunu beyan etmiştir. Devamında diğer ülkelerden örnek vererek finansman meselelerinin bakan hatta başbakan seviyesinde takip edildiğini, Kore Harbi’nde Türk Askerinin göstermiş olduğu üstün kahramanlık sayesinde Amerikan halkı ve devlet adamlarının üzerinde bırakılan iyi intibahın da etkisiyle Amerikan Hükümetinin Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası üzerindeki nüfuzunun kullanılmasının faydalı olabileceğini açıklamıştır. Sonuç olarak böyle bir fırsatın bir daha ele geçemeyebileceğini, yalnız Seyhan Barajı değil ülke kalkınmasını sağlayacak diğer projeler için de bizzat devreye girmek suretiyle yardım meselesinin Başbakan Menderes tarafından ele alınmasını rica etmiştir.^[57]

Söz konusu kitapçıkta Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasının tereddüt yaşadığı konular sıralanmış ve bunlara yönelik çözüm önerileri sunulmuştur.^[58]

[55] İsmet Bozdağ (der.), *Celal Bayar Anlatıyor: Başvekilim Adnan Menderes*, Tercüman Yayınları, İstanbul 1986, s. 137-138.

[56] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 50, Gömlek: 301, Sıra: 7, s. 1.

[57] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 50, Gömlek: 301, Sıra: 7, s. 1-2.

[58] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 50, Gömlek: 301, Sıra: 7, s. 11-13.

Ayrıca San, kitapçıkta Seyhan projesinin gerçekleştirilebilmesi için hükümet tarafından bazı hususların kararlaştırılması gerektiğini ilave etmiştir. Bunlar özetle:

1. Bayındırlık Bakanlığı tarafından International Engineering Company Inc. Amerikan Müşavir Mühendislik firmasına hazırlattırılan projede yer alan Seyhan Barajı, hidroelektrik santrali, enerji nakil hatları, Adana, Tarsus ve Mersin transformatör istasyonlarının finansmanın bulunmasıyla inşaatına başlanacağına dair Bakanlar Kurulunca bir karar alınması,
2. İç finansman için gerekli olan 28.539.600 lira sermayeli bir şirket kurularak bunun 14.539.600 lirasının Çukurova hususi teşebbüs ve diğerlerinden, 14 milyon lirasının ise bütçenin su işleri faslından temini,
3. Elektrik enerjisi üretecek ve dağıtacak bu şirket için kurulumun kolaylaştırılması ve hisse senetlerinin damga vergisinden muaf tutulması,
4. Gerekli olan dış finansmanın sağlanması noktasında Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası nezdinde hükümet tarafından girişimde bulunularak ihtiyaç duyulan her türlü garantinin verilmesi olarak sıralanmış, bahsedilenlerin yapılması halinde bu projenin tahakkuk ettirilebilmesinin mümkün olduğu belirtilmiştir.^[59]

Diğer bir konu ise barajın gerçekleşmesi yolunda bilhassa Milletvekillerce ortaya konan taleptir. Buna örnek olarak DP Milletvekili Reşad Güçlü'nün 1951 yılı bütçe görüşmelerinde Seyhan Barajı'nın sağlayacağı faydalardan söz etmesinin ardından, barajın inşası için talepte bulunması gösterilebilir.^[60]

1.5. Anlaşma ve Mevzuat Çalışmaları

Açıklanan gelişmelerin yaşandığı süreçte Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası 1951 yılı Aralık ayında Türkiye'ye bir heyet göndermiştir. Temasların tamamlanması sonrasında Heyet Başkanı Mr. Iliff Seyhan projesine ikrazda bulunması hususunda Banka'ya olumlu görüş sunacağını, bu durumda 1952 yılı Şubat ayı başlarında görüşmelere başlanması maksadıyla bir heyetin Washington'a davet edilebileceğini bildirmiştir^[61]. Bu gelişmelerin ardından basında Seyhan barajı için gerekli olan 92 milyon liranın 62 milyon lirasının Dünya bankasından sağlandığı bildirilmiştir.^[62]

[59] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 50, Gömlek: 301, Sıra: 7, s. 13-14.

[60] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 9, Cilt 5, 25.02.1951, s. 852.

[61] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 230-0-0-0, Kutu: 3, Gömlek: 9, Sıra: 5, s. 2.

[62] *Zafer*, "Seyhan Barajı" 03 Şubat 1952, s. 1; *Ulus gazetesi Seyhan nehri üzerinde kurulacak olan büyük baraj için Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasının 52 milyon liralık kredi açmağa karar verdiğini sütunlarına taşımıştır. Ulus*, "Seyhan Barajı İçin Kredi" 03 Şubat 1952, s. 2.

Aynı dönemde Milletlerarası İktisadî İşbirliği Genel Sekreteri Fatin Rüştü Zorlu başkanlığında 25-26 Ocak 1952 tarihlerinde toplantı yapılarak, Seyhan Barajı ve elektrik tesislerinin tatbik mevkiine konulması hakkındaki protokol tespit edilmiştir.^[63] Akabinde Seyhan Barajı ve elektrik tesislerine ilişkin izlenecek yol saptanarak 16 Şubat 1952 tarihinde Bakanlar Kurulunca alınan karar ile ilan edilmiştir.^[64]

Yaşanan gelişmeler sonrasında Bakanlar Kurulu tarafından 07 Mart 1952'de Seyhan Barajı'nın finansmanı için Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası ile Washington'da yapılacak görüşmelere katılmak üzere heyet görevlendirilmiştir.^[65] Söz konusu heyet 14 Mart 1952'de Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası ile müzakerelere başlamıştır. Görüşmelerde aralarında Bakanlar Kurulunun Seyhan Projesinin uygulamaya konulmasına dair 16 Şubat 1952 tarihli kararnamenin de bulunduğu projeye ilgili mevzuat Banka yetkililerince incelenmek üzere talep edilmiştir.^[66] Nihayetinde mutabık kalınan kredi anlaşması ile buna bağlı ekleri imzalamak üzere Bakanlar Kurulunun 3/15127 sayı ve 06 Haziran 1952 tarihli Kararnamesi ile Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin'e yetki verilmiş^[67], anlaşma ve ekleri 18 Haziran 1952 tarihinde imzalanmıştır.^[68]

Bu Anlaşma gereğince Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası Seyhan Projesinin dış finansmanına sarf olunmak üzere 25.200.000 Amerikan doları veya muadili yabancı döviz 25 sene vade ile ikraz etmeyi kabul etmiştir. Projenin iç finansmanı için gerekli olan kalan tahsisatın bir kısmı genel bütçeden Bayındırlık Bakanlığına verilen ödenekler yoluyla, diğer kısmı da hususi sermaye tarafından teşkil edilen Çukurova Elektrik Türk Anonim Ortaklığı tarafından temin edilmek suretiyle karşılanması hedeflenmiştir. Ayrıca dönemin meri mevzuatı çerçevesinde

[63] Toplantıya katılan diğer zevat şunlardır: Maliye Bakanlığı Müsteşarı Mehmet İzmen, Bayındırlık Bakanlığı Müsteşarı Muammer Çavuşoğlu, Etibank Umum Müdürü Cemal Gökçen, EİEİ Genel Direktörü V. Emin Yümer, Hazine Umum Müdür Muavini Münir Mostar, Hazine Umum Müdür Muavini Burhan Ulutan. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 230-0-0-0, Kutu: 3, Gömlek: 9, Sıra: 5, s. 2-10.

[64] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-18-1-2, Kutu: 128, Gömlek: 13, Sıra: 13.

[65] Heyet üyeleri şunlardır: Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin, Büyükelçilik Müsteşarı Mehmet İzmen, Hazine Genel Müdür Muavini Münir Mostar, Bayındırlık Bakanlığı EİEİ Genel Direktör Vekili Yüksek Mühendis Emin Yümer. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-18-1-2, Kutu: 128, Gömlek: 18, Sıra: 10.

[66] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 74, Gömlek: 469, Sıra: 4, s. 3.

[67] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-18-1-2, Kutu: 129, Gömlek: 45, Sıra: 18.

[68] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 9, Cilt 16, 20.06.1952'ye ekli 247 numaralı Seyhan barajının finansmanı için Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası ile akdedilen 18 Haziran 1952 tarihli Anlaşma ve Eklerinin onanması hakkında kanun tasarısı ve Geçici Komisyon raporu (1/424), s. 1; süreç DP'ye yakın olanlar ağırlıkta olmak üzere basın tarafından yakından takip edilerek haber yapılmıştır. Cihat Baban, "Seyhan Barajı" *Zafer*, 25 Nisan 1952, s. 2.; *Zafer*, "Çukurova'da Seyhan Barajı İnşası Başlıyor", 26 Mayıs 1952, s. 1; *Milliyet*, "25 Milyon Dolarlık İstikraz", 20 Haziran 1952, s. 1; *Zafer*, "Seyhan Barajına Ait Proje Tahakkuk Yolunda", 20 Haziran 1952, s.1; *Ulus*, "Seyhan Barajı İçin İstikraz", 21 Haziran 1952, s. 1.

birçok önemli ihalenin yapılması Bayındırlık Bakanlığınca imkân dahilinde görül-meyerek 2490 sayılı Arttırma, Eksiltme ve İhale Kanunu ile 1050 sayılı Genel Mu-hasebe Kanununun 83'üncü ve 135'inci maddelerinin uygulanmamasını teminen bir hüküm konulmuştur.^[69]

Tasarının Meclis görüşmelerinde konuşan Türkiye Köylü Partisi Milletvekili Cezmi Türk, Baraj ve Santralin ilk etütlerini yaptıran CHP Hükümetine, son mü-tehassis ecnebi heyetlerin aksine rapor vermelerine rağmen şahsi mektuplarıyla takip etmek suretiyle işi tahakkuk safhasına getirdiği için bilhassa Başbakan Adnan Menderes'e teşekkür etmiştir. Beyanının sonunda sözü "*Barker Raporu*"na getiren Türk, raporun aleyhinde bulunmasına ve İmar ve kalkınma Bankasının olumsuz rapor vermesine rağmen, şahsen bu meseleyi kendine iş edinmesi gerekçesiyle Baş-bakan Menderes'e tekrardan teşekkür etmiştir^[70].

Hakikaten Barker Raporu'nda, ucuz ve bol elektrik enerjisinin endüstriyel eko-nominin en önemli niteliği olması noktasında şüphe olmasa da Türkiye'nin gelecek birkaç yıl için enerji alanında taahhütte bulunma hususunda temkinli davranması tavsiye edilmiştir^[71]. Böylesine bir konjonktürde Menderes'in çabalarının DP'ye kattığı değeri, yıllar sonra Başvekili Menderes'i: "...*hizmet cezbesi*^[72] içinde çalışan

[69] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 9, Cilt 16, 20.06.1952'ye ekli 247 numaralı Seyhan barajının finansmanı için Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası ile akdedilen 18 Haziran 1952 tarihli Anlaşma ve Eklerinin onanması hakkında kanun tasarısı ve Geçici Komisyon raporu (1/424), s. 1-2.

[70] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 9, Cilt 16, 20.06.1952, s. 374-375; Cezmi Türk aynı meseleyi yaklaşık bir yıl sonra gündeme taşıyarak: "*Sayın Başbakan Adnan Menderes bunu bir hu-susi mesele olarak ele aldı ve bütün prestijini ortaya koyarak, Beynelmilel İmar Kalkınma Bankasından, redde rağmen müsaade aldı ve para yardımını temin ettiği için Sayın Başbakana burada teşekkür ettik.*" demiştir. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 9, Cilt 23, 10.06.1953, s. 144-145; buna karşın 1958 yılı bütçe görüşmelerinde konuşan CHP Milletvekili Kasım Gülek, Dünya Bankası-nın (Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasına) kurulduğu andan itibaren Türkiye ile yakından ilgilendiğini ifade etmiştir. Ona göre Banka, Türkiye'nin verdiği baraj projelerine hemen kredi vermiştir. Hatta Seyhan barajı kredisi bunun en güzel örneklerinden biridir. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 11, Cilt 2, 20.02.1958, s. 229; "*Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Çukuro-va Elektrik Türk Anonim Ortaklığı arasında Seyhan Barajı Hidro-elektrik tesislerinin devrine mütâallik olarak akdedilen Mukavelenin tasdiki hakkında kanun lâiyhası ve Bayındırlık ve Bütçe komisyonları raporları (1/727)*"na ilişkin Bütçe Komisyonu adına konuşan Remzi Birand, DP gibi milletin güveni-ni tam haiz bir iktidar sayesinde Seyhan Barajı projesinin gerçekleştirildiğini söylemiştir. Ona göre Seyhan Barajı konusu uzun yıllardır konuşulmuştur. Ancak bunu Menderes Hükümeti hayata geçirebilmiştir. Hatta şahsen tanıdığı CHP'lilerin %99'u da böyle düşünmektedir. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 9, Cilt 27, 27.01.1954, s. 384.

[71] *The Economy of Turkey An Analysis and Recommendations for A Development Program*, Second Prin-ting, International Bank for Reconstruction and Developments (The Johns Hopkins Press), Bal-timore 1952, s. 145.

[72] Cezbe: Ruhun hayret ve sevince kapılarak sanki cesetten hariç, bulunuyormuş gibi olması, he-yecana gelmesi. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 28. Baskı., Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2011, s. 157.

insan...”^[73] olarak tarif eden Cumhurbaşkanı Bayar, Menderes’in: “mizacının iş yapma hevesi” diye açıklamıştır.^[74]

TBMM’deki görüşmelerin ardından kabul edilerek yasalaşan 20 Haziran 1952 Tarih ve 5977 Sayılı Seyhan Barajının Finansmanı İçin Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası ile Akdedilen Anlaşma ve Eklerinin Onanması Hakkında Kanun’la İstikraz Anlaşması yürürlüğe girmiştir^[75]. Anlaşmaya göre borcun ilk taksiti 01 Nisan 1957 son taksiti ise 01 Nisan 1977 tarihinde olmak üzere altışar aylık periyotlar halinde ödenmesi planlanmıştır.^[76]

Daha sonra su işlerinde kullanılmak üzere tahsisat sağlayan 10 Haziran 1953 Tarih ve 6089 Sayılı Yeniden Yapılacak Su İşleri İçin Gelecek Yıllara Sâri Taahhütlere Girişilmesine Mezuniyet Verilmesi Hakkındaki 3132, 4100, 4649 ve 5259 Sayılı Kanunlara Ek Kanun’la da Bayındırlık Bakanına 5977 sayılı Kanunla tasdik olunan Anlaşmaya tevfikân Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasından temin olunan krediye istinaden 25.200.000 dolara kadar gelecek yıllara sâri taahhütlere girişme yetkisi verilmiştir.^[77]

Dış finansmana ilişkin anlaşmanın onaylanması sonrasında Seyhan projesinin iç sermayesine yönelik hazırlıklar tamamlanmıştır. Ayrıca basında barajın ihale ve inşasına başlanacağı hususunda haberler yayımlanmıştır.^[78] Seyhan Barajı, enerji üretiminin yanı sıra taşkın önleme ve sulama gibi devletin yerine getirmekle yükümlü olduğu diğer fonksiyonlara da sahip olduğundan Seyhan projesinin bütününe özel sektörün katılması mümkün görülmemiş, barajın devlet mülkiyetinde kalması uygun görülmüştür. Ayrıca barajdan maddeten ayrılma imkanına sahip ve yalnız elektrik üretimine hizmet edecek olan tesis aksamı mülkiyetinin ekseriyeti özel sektörde bulunan bir anonim şirkete devredilmesi muvafık bulunmuştur. Bu amaçla Çukurova sanayicilerinin iştiraki ile bir anonim şirket kurulmuştur. Tesislerin maliyeti 28 milyon lira tahmin edilmek suretiyle şirket sermayesinin 30 milyon lira olmasının yeterli olacağı öngörülmüştür. Bu meblağın da 16 milyon lirasının özel sektöre tahsisi ve bunun da 14 milyon lirasının inşaata sarf edilmesi uygun görülmüştür.^[79]

[73] Bozdağ, *Başvekilim*, s. 162.

[74] Bozdağ, *Başvekilim*, s. 137.

[75] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar Dergisi*, Cilt 34, TBMM Basımevi, Ankara 1952, s. 912-934.

[76] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar Dergisi*, Cilt 34, s. 917-918.

[77] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar Dergisi*, Cilt 35, TBMM Basımevi, Ankara 1953, s. 734.

[78] Zafer, “Seyhan Hidro-Elektrik Santralinin İç Sermayesi”, 02 Ağustos 1952, s. 1.

[79] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 230-0-0-0, Kutu: 3, Gömlek: 9, Sıra: 5, s. 4; Çukurova Elektrik Türk Anonim Ortaklığının sermayesinin başlangıçta 16 milyon lira olması ve inşaatın hitamında 30 milyon liraya yükseltilmesi planlanmıştır. Bu meblağın 28 milyon lirasının tesislerin maliyeti, 2 milyon lirası da ortaklığın sermayesi olarak düşünülmüştür. Zafer, “Seyhan Barajı Hidro-Elektrik Tesisleri”, 27 Ağustos 1953, s. 1; bahsedilen 30 milyon liranın 16 milyonu-

İzah edilen mülhaza esaslarınca 25 Haziran 1953 tarihinde Seyhan Barajı Hidroelektrik Santralinden elektrik enerjisi üretimi ve bu enerjinin satışı imtiyazının Çukurova Elektrik Türk Anonim Şirketi'ne devredilmesine karar verilmiştir.^[80] Bu kapsamda mezkûr şirket ile Bayındırlık Vekaleti arasında imtiyaz sözleşmesi 26 Ağustos 1953'te imzalanmıştır^[81]. Mevzubahis "*Seyhan Barajı Hidroelektrik santralinde enerji üretilmesi, bunun istihlâk merkezlerine nakli ve toptan satışına dair imtiyaz Sözleşmesi*" ile "*Seyhan Barajı Hidroelektrik Santralinde enerji üretilmesi, bunun istihlâk merkezlerine nakli ve toptan satışına dair Bayındırlık Vekâleti ile Çukurova Elektrik Türk Anonim Ortaklığı arasında aktolunan imtiyaz Sözleşmesine bağlı Şartlaşma*" 21 Kasım 1953'te Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.^[82] Devretme işine mukabil inşaat esnasında Şirketin Hükümete 14 milyon lira ödemesine ilişkin mukavele 23 Aralık 1953 tarihinde Hükümet adına Bayındırlık Vekili tarafından imza edilmiştir.^[83] Söz konusu mukavele, çıkarılan 27 Ocak 1954 tarih ve 6236 sayılı *Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Çukurova Elektrik Türk Anonim Ortaklığı arasında Seyhan Barajı Hidro-elektrik tesislerinin devrine mütaallik olarak akdedilen mukavelenin tasdiki hakkında Kanun*'la onaylanmıştır.^[84]

Bir taraftan belirtilen gelişmeler yaşanırken, öte yandan faaliyete geçilerek Seyhan Barajı inşaatı 17 Temmuz 1953 tarihinde ihale edilmiştir. İmza töreninde TBMM Reisi Refik Koraltan, Başvekil Adnan Menderes, Bayındırlık Vekili Kemal Zeytinoğlu da hazır bulunmuştur.^[85] İnşaat, maliyeti düşürmek ve işin kısa zamanda bitirilmesini sağlamak amacıyla muhtelif ihalelere ayrılmıştır. Bu tarihte imzalanmış olan ihale baraj, santral ve diğer tesisleri içeren en önemlisi olan 25 numaralı sözleşmedir.^[86] Ulus gazetesinde projenin etütlerine yıllar önce başlandığına vurgu yapılmış, ilk teşebbüslerin 1947-1948 yılında Dünya Bankası ile yapılan kredi müzakerelerine uzandığı kaleme alınmıştır.^[87] Bununla birlikte iktidarın

nun şirket, 14 milyonun ise hükümet tarafından karşılanması benimsenmiştir. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 9, Cilt 27, 27.01.1954'e ekli 92 numaralı Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Çukurova Elektrik Türk Anonim Ortaklığı arasında Seyhan Barajı Hidro-elektrik tesislerinin devrine mütaallik olarak akdedilen Mukavelenin tasdiki hakkında kanun lâyihası ve Bayındırlık ve Bütçe komisyonları raporları (1/727), s. 2.

[80] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-18-1-2, Kutu: 132, Gömlek: 51, Sıra: 16.

[81] Zafer, "Seyhan Barajı Hidro-Elektrik Tesisleri", 27 Ağustos 1953, s. 1.

[82] *Resmî Gazete*, Sayı: 8563, 21 Kasım 1953, s. 7622-7624.

[83] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 9, Cilt 27, 27.01.1954'e ekli 92 numaralı Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Çukurova Elektrik Türk Anonim Ortaklığı arasında Seyhan Barajı Hidro-elektrik tesislerinin devrine mütaallik olarak akdedilen Mukavelenin tasdiki hakkında kanun lâyihası ve Bayındırlık ve Bütçe komisyonları raporları (1/727), s. 1.

[84] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası*, Cilt 36, TBMM Basımevi, Ankara 1954, s. 120-122.

[85] Zafer, "Seyhan Barajı Dün İhale Edildi" 18 Temmuz 1953, s. 1.

[86] *Milliyet*, "Seyhan Barajının İhalesi Dün Yapıldı", 18 Temmuz 1953, s. 1.

[87] Haberin devamında ihale şartlarına dair bazı açıklamalara yer verilmişken Amerikan Firmasına (Morrison-Kunds International Company) ilişkin de bilgiler aktarılmıştır. *Ulus*, "Seyhan Barajı", 18 Temmuz 1953, s. 1; Bahsi geçen Amerikan firması çeşitli ülkelerde farklı boyutlarda 29 baraj

çalışmaları sonucunda Seyhan Barajı inşaatı konusunda yaşanan ilerlemeler, Bayındırlık Vekili tarafından icra edilen yurt gezilerinde örnek olarak gösterilmiş ve inşası planlanan diğer barajların adeta teminatı olarak sunulmuştur.^[88]

2. SEYHAN BARAJI'NIN İNŞASI

2.1. Projenin Teknik Özellikleri

Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası ile yapılan istikraz anlaşmasınca proje; Adana civarında Seyhan Nehri üzerinde bir baraj, bir hidroelektrik enerji üretimi santrali, enerji taşıma hatları ve taşkın önleme ve sulama tesislerinden ibaret çok maksatlı bir proje olarak tarif edilmiş ve 4 kısma ayrılmıştır. Buna göre:

- I. Baraj ve Hazne: Baraj Adana Şehrinin 8 kilometre kuzeyinde Seyhan Nehri üzerindedir. Baraj bir enerji santrali ile dolu savağı haiz toprak bir bentten ibarettir. Tepe kotu deniz seviyesinden 70 m yükseklikte olan barajın yüksekliği temelden itibaren 57 m ve nehir yatağı dibinden itibaren takriben 50 m ve uzunluğu takriben 1568 m'dir. Zemini alüvyondan sıyırmak için 3 milyon m³lük hafriyat yapılması ve barajın gövdesi için yaklaşık 4,3 milyon m³lük dolgu gerçekleştirilmesi hesaplanmıştır.

Barajın sağ tarafında saniyede 5000 m³ su akıtma kapasitesinde 85 m uzunluğunda bir dolu savak inşa edilmesi planlanmıştır. Barajın hazne kapasitesinin 1.450.000.000 m³ olması ve rezervuarda biriken suyun takriben 4500 hektar tutarında bir araziye kaplaması öngörülmüştür. Bent ve hazinenin icap ettirdiği yolun inşa edilmesi projeye dahil edilmiştir.

- II. Santral ve teçhizatı: Yarı kapalı tipte olan santralin barajın mansap^[89] yönünde inşa edilmesi planlanmıştır. Projeye göre Santralda, 18.000 kw gücünde ve 50 frekanslı 13.800 voltluk şakuli Francis tipinde iki grup tesis edilecektir. İleride inşa edilecek bir üçüncü grup için yer bırakılacaktır.

- III. Enerji taşıma hatları kısmına göre: Santraldeki yükseltici transformatör istasyonu iki transformatör grubundan ibaret olacaktır. Bu merkez voltajı 13.800'den enerji nakli için gereken 66.000 voltaja yükseltecektir. Adana, Tarsus ve Mersin'de alçaltıcı transformatör istasyonları kurulacaktır. Santraldeki yükseltici transformatör istasyonundan Adana, Mersin ve Tarsus'taki

yapmıştır. 1954 Yılı Su İşleri Müdürleri Toplantısı Münasebetiyle Yapılan Konuşmalar ve Alınan Kararlar, Nafia Vekaleti Devlet Su İşleri Neşriyatı, Ankara 1954, s. 11.

[88] Zafer, "İnşa Edilecek Yeni Barajlar", 25 Eylül 1953, s. 1.

[89] Mansap: Bir nehir veya akarsuyun akım yönünde. DSİ Hidroloji Sözlüğü, <https://www.dsi.gov.tr/Sayfa/Detay/1352#>, (11 Ekim 2022).

alçaltıcı transformatör istasyonlarına 66.000 voltluk ve 80 km. uzunluğunda bir enerji taşıma hattı kurulacaktır.

IV. Taşkın önleme ve sulama tesisleri: Adana ovasını taşkından korumak için yardımcı bir sedde sistemi ikmal edilmektedir. Seyhan ilinin her iki tarafındaki seddeler Adana'nın mansabından başlayıp 50 km bir mesafede Akdeniz'e kadar uzanacaktır. Berdan nehri boyunca ve Ceyhan nehrinin sağ sahilinde inşa edilen seddeler ve Adana ovasında yamaçlar boyunca yapılan kuşaklama kanalları taşkın önleme şebekesini tamamlayacaktır. Taşkın önleme şeddeleri saniyede 1250 m³ akan taşkınlara karşı emniyetli olacaktır. Halen mevcut olan sulama şebekesi barajın ikmalinden sonra yavaş yavaş inkişaf ederek 1961 nesinde 144.000 hektarlık bir araziye sulayacaktır.

I, II ve III'üncü kısımlarda tarif edilen tesislerin inşasına 1952 senesinin ortalarında başlanması ve en geç 1956 senesinin ortalarında bitirilmesi planlanmıştır^[90]

2.2. İnşa Süreci

İç finansman kapsamında 1953 yılı Bayındırlık Bakanlığı bütçesinde 12.040.000 lira tutarında ödenek tahsis edilen^[91] Seyhan Barajı'nın temel atma törenine katılmak üzere Reiscumhur Celal Bayar ile Başvekil Adnan Menderes'in 23 Ekim 1953 tarihinde Seyhan'a hareket edeceklerine dair basında haber çıkmıştır.^[92] Temel atma töreni kapsamında şehir baştan başa bayraklarla donatılmıştır.^[93] Diğer yandan Ulus gazetesinde: "Yazılan yazılardan ve Başbakan Menderes'in oraya koşma gitmesinden de anlaşılıyor ki yeni seçimlerin yaklaştığı şu günlerde iktidar, bu açılışı kendisinin büyük bir başarısı gibi göstermek niyetindedir." denilerek, hem projenin CHP döneminde gerçekleştirilen çalışmalar üzerine bina edildiği ve hem de DP İktidarınca meselenin bir seçim propagandası haline getirildiği gösterilmek istenmiştir.^[94]

Tasviri yapılan ortamda 25 Ekim 1953'te Seyhan Barajı'nın temeli atılmıştır. Törene TBMM Reisi Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes, Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoglu, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Tarım Bakanı Nedim Ökmen,

[90] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar Dergisi*, Cilt 34, s. 918-919; Barajın temelden yüksekliği 77,7 m, talvegten yükseklik 50,7 m, barajın üst kısım uzunluğu 1955 m gibi Demirel'in baraja dair verdiği bilgilerde bazı farklılıklar mevcuttur. Demirel, *Bir Ömür*, C. I., s. 30; keza bu belgede yer alan bilgilerde de bazı farklılıklar mevcuttur. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 94, Gömlek: 587, Sıra: 11.

[91] TBMM Tutanak Dergisi, 16.02.1953, Dönem: 9, C. 20, Birleşim: 44'e ekli 108 numaralı 1953 yılı Bütçe Kanunu tasarısı ve Bütçe Komisyonu raporu (1/473), 1953 Gider Bütçeleri, s. 285.

[92] *Milliyet*, "Seyhan Barajı", 21 Ekim 1953, s. 1.

[93] *Zafer*, "Seyhan Barajı", 25 Ekim 1953, s. 1.

[94] *Ulus*, "Seyhan Barajının Temeli Atılırken", 25 Ekim 1953, s. 1.

çok sayıda milletvekili katılmışlardır. Törende konuşma yapan Bayındırlık Vekili Zeytinoğlu, özetle bu baraj sayesinde ucuz enerji sağlanacağına vurgu yaparken, sağlanacak diğer faydaları da izah etmiştir.^[95]

Temel atma törenini sayfalarına taşıyan Ulus gazetesi CHP hükümeti zamanında projesi yapılan ve inşası için girişimde bulunulan barajın bir DP başarısı olarak gösterilmeye çalışıldığını ileri sürmüştür. Devamında DP'yi oy uğruna gerçekleri saptırmakla ve projenin hazırlık safhasından CHP'nin adını silmeye çabalamakla suçlamıştır.^[96]

Diğer yandan Milliyet gazetesinde olay Bayındırlık Vekili'nin ve devamında Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası temsilcisi Dr. Pieter Lieftinck'in konuşmaları verilerek haber yapılmış, ilave yorumda bulunulmamıştır.^[97] Benzer şekilde Cumhuriyet gazetesinde de haber yorumsuz olarak sütunlarına taşınmıştır.^[98]

İnşaatın başlamasını müteakip haberler gelmeye başlamış seylap mevsimi gelmeden önce tamamlanması gereken derivasyon faaliyetinin 19 Aralık 1953'te tamamlandığı ve bu sayede nehir yatağının değiştirildiği bildirilmiştir.^[99] 1954 yılı bütçe raporunda inşaat için lüzumlu olan bütün makine ve malzemelerin satın alındığı ve inşaata fiilen başlandığı kaydedilmiştir.^[100] 1954 ortalarında gelindiğinde 2 milyon m³ temel hafriyatı yapılmış, 200 bin metreküp hacminde batardolar[101] inşa edilmiştir. Fiilen başlanan bent gövdesi inşaatında 300 bin m³ dolgu yapılmıştır. Sol sahilde 31 Mart 1954'te açılmasına başlanan 643 m uzunluğunda ve 8 m genişliğindeki enerji tüneli 15 Temmuz 1954'te bitirilmiştir.^[102]

Benzer içerikte yayımlanan haberlerle inşaata ilişkin bilgi verilmeye devam edilmiştir^[103]. Muvakkat derivasyon^[104] kanalı 18 Nisan 1955'te kapatılarak, Seyhan

[95] Zafer, "Seyhan Barajının Dün Temeli Atıldı", 26 Ekim 1953, s. 1.

[96] Ulus, "Seyhan Barajının Temel Atma Töreni", 26 Ekim 1953, s. 1.

[97] Milliyet, "Seyhan Barajının Temel Atma Töreni Dün Yapıldı", 26 Ekim 1953, s. 1.

[98] Cumhuriyet, "Seyhan Barajının İnşaatına Başlandı", 26 Ekim 1953, s. 1.

[99] Zafer, "Seyhan Barajı İnşaatında Nehir Yatağı Değiştirildi", 25 Aralık 1953, s. 1.

[100] Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre 9, Cilt 28, 25.02.1954'e ekli 119 numaralı Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü 1954 yılı Bütçe kanunu lâyihası ve Bütçe Komisyonu raporu (1/748), s. 15.

[101] Batardo: Su kenarlarında veya su seviyesinin altında kazı yapılabilmesi için uygulanan tahkim işine denilir. <https://terim.rehberim.gen.tr/terim/batardo-nedir>, (06 Eylül 2022).

[102] Zafer, "Seyhan Barajı İnşaatı Büyük Hızla İlerliyor", 16 Temmuz 1954, s. 1.

[103] Zafer, "Seyhan Barajının İnşaatı İlerliyor", 7 Ağustos 1954, s. 1; Zafer, "Seyhan Barajına Malzeme Geldi", 7 Aralık 1954, s. 1.

[104] Derivasyon: Yatak değiştirme, çevirme. Kuruda çalışma için bir akarsu yatağını geçici olarak değiştirmek. DSI İnşaat Terimleri Sözlüğü, <https://www.dsi.gov.tr/Sayfa/Detay/1326#>, (04 Ekim 2022).

nehri, enerji tüneline akıtılmaya başlanmış,^[105] Aynı gün Iraklı mebuslar Seyhan barajını ziyaret etmişlerdir.^[106]

2.3. Baraj Suyu Altında Kalacak Yerleşim Yerleri

Baraj inşaatı devam ederken, 1955 yılı Kasım ayı itibariyle baraj arkasındaki gölün su ile doldurulmaya başlanması planlanmıştır. Bu kapsamda sular altında kalacak meskûn köy ve arazilerde halkın tahliye edilmeleri ve bu toprakların istimlak edilmesi gerekmiştir. Bahsedilen çerçevede başka yere nakledilmesi gereken halkın daha adil koşullarda yerleşmeleri ve toprak sahibi olmalarını sağlamak amacıyla bir kanun tasarısı hazırlanmıştır.^[107]

Tasarının Meclis görüşmelerinde Hükümet, DP Milletvekili Süleyman Kuranel tarafından geç kalındığı gerekçesiyle eleştirilmiş, Nafia Vekili Kemal Zeytinoglu ise dönem itibariyle halihazırda bir istimlak kanununun mevcut olduğunu, meri mevzuata göre istimlaklerin gerçekleştirme imkanının bulunduğunu, söz konusu tasarının getirilmesine lüzum olmadığı halde, hükümetin vatandaş lehine hareket etmek adına tasarının gündeme getirildiğini belirterek eleştiriye karşılık vermiştir. Görüşmelerin sonunda tasarının sadece Seyhan Barajını kapsaması yerine diğer büyük barajları da içine alacak şekilde teşmil edilmesinin uygun olacağı değerlendirilerek tasarı karma komisyona sevk edilmiştir.^[108]

Muvakkat encümen tarafından yeniden ele alınan tasarı halihazırda inşa halinde olan ve yapılması planlanan barajları da kapsayacak şekilde düzenlenmiştir.^[109] TBMM görüşmelerinde, nakledilecek vatandaşların yerleşeceği yerler, bu insanlar için inşa edilecek evler, onlara verilecek topraklar gibi meseleler gündeme gelmiştir. Zeytinoglu tarafından tasarı vesilesiyle yerinden edilen halka toprak verileceği, ihtiyaç duyulan evlerin yapımında yıkılan evlerin malzemelerinin kullanılacağı, bu kapsamda hükümetçe gerekli yardımın yapılacağı, baraj gölü nedeniyle yolsuz kalan yerleşim merkezleri için yeni yolların yapılacağı açıklanmıştır.^[110]

[105] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 94, Gömlek: 587, Sıra: 11, s. 2.

[106] Zafer, "Iraklı mebuslar Seyhan Barajını Ziyaret Etiler", 18 Nisan 1955, s. 1; bu konu baraj suları altında kalacak arazilere ilişkin tasarı TBMM'de görüşülürken gündeme gelmiş ve polemik konusu olmuştur.

[107] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 10, Cilt 6, 18.04.1955'e ekli 240 numaralı Seyhan Barajı inşaatı dolayısıyla sular altında kalacak köy ve arazi hakkında kanun lâyihası ve Muvakkat Encümen mazbatasası (1/227), s. 1.

[108] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 10, Cilt 6, 18.04.1955, s. 375-377.

[109] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 10, Cilt 6, 18.04.1955'e ekli 240 numaralı Seyhan Barajı inşaatı dolayısıyla sular altında kalacak köy ve arazi hakkında kanun lâyihası ve Muvakkat Encümen mazbatasası (1/227), s. 1.

[110] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 10, Cilt 6, 20.04.1955, s. 406-410.

Görüşmelerin tamamlanması sonrasında yapılan oylama ile kabul edilen 20 Nisan 1955 Tarih ve 6541 Sayılı *Baraj İnşaatı Dolayısıyla Sular Altında Kalacak Kasaba, Köy ve Arazi hakkında Kanun* ile sular altında kalacak kasaba ve köylerin başka yerlere nakil ve iskânları ve terk ettikleri araziye mukabil mülk sahiplerine arazi tahsis, temlik ve tevzi esasları düzenlenmiştir.^[111]

Konuyu ele alan bir makalede köylülerin istimlak meselesinden şikayetçi oldukları aktarılmıştır. Makaleye göre bazı köylülerin arazisi için biçilen değer, DSİ tarafından fazla görülerek konu fiyatların yeniden tespit edilmesi amacıyla mahkemeye taşınmıştır. İşte bu durumda olan köylüler yazının yayım tarihi itibarıyla halen paralarını alamamışlardır. Üstelik bu mesele Zafer gazetesinde bazı köylülerin belediye meclisinde yer alan CHP'lilerce ikna edilen bazı vatandaşların biçilen değerleri kabul etmeyip mahkemeye başvurmaları nedeniyle yaşanmış gibi aktarılmıştır. Bu olayın düpedüz yalan olarak nitelendiği makalede Mahkemeye itiraz edenin CHP'lilerce kandırılmış(!) kimseler değil, bilakis DSİ olduğu belirtilmiştir.^[112]

Mesele sorularla yoluyla Meclis gündemine de taşınmıştır. CHP Milletvekili Kâmil Kırıkoğlu barajın 17 Nisan 1955 tarihinde kapatılması dolayısıyla sular altında kalan ekili araziye yönelik oluşan zarara dair bir soru sormuştur. Sorunun Nafia Vekili Zeytinoğlu tarafından cevaplandığı Meclis görüşmelerinde Kırıkoğlu, 15 Haziran 1955 tarihinde kapatılması kararlaştırılmış olan barajın 2 ay evvel kapatılmasının biraz da politik sebebi olduğunu ve 17 Nisan 1955'te Türkiye'ye gelen Irak heyetinin ziyareti ile bağlantılı olduğunu ileri sürmüştür.^[113]

Zeytinoğlu cevabında derivasyon kanalının erken kapatılmasının Irak heyetinin ziyareti ile alakasının olmadığını, kaldı ki baraj inşaatının bir program dahilinde devam ettiğini ve bunun politik maksatlarla değiştirilmesinin mümkün olmadığını iddia etmiştir. Diğer yandan bahsedilen faaliyetin erkene alınışına dair gereken tebliğ işlemlerinin yapıldığını, ekili arazinin sular altında kalması nedeniyle oluşan zararın, barajın erken bitirilmesi sayesinde sağlanacak faydanın yanında çok küçük olduğunu açıklamıştır.^[114] Zafer gazetesi bu mevzuu sütunlarına ayrıntılı bir şekilde taşınmıştır.^[115]

[111] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası*, Cilt 37, TBMM Basımevi, Ankara 1955, s. 893-895.

[112] Erdoğan Örtülü, "Çukurovadan Notlar Seyhan Barajı İçin İstimlak Edilen Arazinin Durumu" *Ulus*, 01 Nisan 1956, s. 1.

[113] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 10, Cilt 7, 09.05.1955, s. 122.

[114] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 10, Cilt 7, 09.05.1955, s. 122-124.

[115] *Zafer*, "Seyhan Barajının Sağlayacağı Fayda", 10 Mayıs 1955, s. 1.

2.4. İnşaatın Tamamlanması

1955 yılı ortasından itibaren artık barajın bitişinden söz edilmeye başlanmıştır. Nafia Vekili Kemal Zeytinoglu Seyhan Barajının 1956 yılı Mart ayında bitirilmesi planlandığını açıklamıştır.^[116] Hidroelektrik santrali dikkate alındığında baraj bu alanda yapılan ilk büyük tesistir.^[117] Barajın 18 bin kilovatlık birinci ünitesi 1955 yılı sonunda tamamen inşa olunmuş ve makineleri monte edilmiştir. İkinci ünitenin montajının da 1956 mart ayı içerisinde bitirileceği bildirilmiştir. Diğer yandan barajın set kısmındaki dolgu işlerinin tamamlanmasına yaklaşılmıştır.^[118]

İnşaat 1956 Şubat'ı itibariyle büyük ölçüde tamamlanmıştır. O tarih itibariyle baraj 1955-1956 kış mevsiminde oluşması muhtemel feyzan dalgasını önleyerek inşa maksatlarından birisini karşılamıştır. Baraj gölünde 700 milyon m³ su toplanmış, derinlik 30 m'yi aşmıştır.^[119] Aynı tarihte Zafer gazetesinde yayımlanan başmakalede özetle Ceyhan nehrinin taşmasıyla vücut bulan taşkın neticesinde oluşan zarar izah edilmiş, devamında DP iktidarının çalışmaları ile inşa edilen Seyhan Barajı'nın Çukurova bölgesinde oluşması muhtemel bir taşkını önlediği açıklanmıştır. Sonrasında söz, yapılan yatırımların iktisadi sığanın ötesinde olduğu yolundaki tenkitlere getirilmiş, eleştiri sahipleri öngörüsüzlük başta olmak üzere birçok olumsuz vasıfla nitelendirilmiştir. Makaleye göre girilen her türlü teşebbüs, bu kişileri yalancı çıkarmakla beraber vücut bulan eserlerin Türkiye'ye ne kadar faydalı olduğunu ispatlamıştır.^[120]

İnşaatı tamamlanan Seyhan Barajı'nın kapakları 22 Şubat 1956'da açılarak Seyhan nehrine tekrar su verilmek suretiyle fiilen faaliyet başlamıştır.^[121] 08 Mart 1956 tarihi itibariyle baraj derinliği 40 m'ye yaklaşıpken gölde biriken su miktarı 800 milyon m³e ulaşmıştır.^[122] Bununla birlikte santralden ilk elektriğin verileceği bildirilerek, halkın elektrik nakil hatlarından uzak durmaları hususunda basında uyarılar yapılmıştır.^[123]

Baraja dair bilhassa Zafer gazetesinde çıkan haberlere bir yönüyle tepki olarak Seyhan Barajı'nı gezen Erdoğan Örtülü, bir dizi makale kaleme almıştır. Örtülü barajın bir dış ve bir iç görüntüsünün bulunduğunu ileri sürmüştür.^[124] Ona göre

[116] Zafer, "Nafia Vekilinin Kurulmakta Olan Baraj ve Hidro-Elektrik Santrallerine Dair İzahatı", 10 Ağustos 1955, s. 1.

[117] Zafer, "Seyhan Barajı Martta Açılıyor", 19 Ekim 1955, s. 1;

[118] Zafer, "Seyhan Hidro-Elektrik Santrali de Tamamlandı", 16 Aralık 1955, s. 1.

[119] Zafer, "Seyhan Barajı Tamamlanıyor", 14 Şubat 1956, s. 1.

[120] Zafer, "Bir Feyzanın Verdiği Ders", 14 Şubat 1956, s. 1.

[121] Zafer, "Seyhan Barajının Kapakları Açıldı", 23 Şubat 1956, s. 1.

[122] Zafer, "Seyhan Barajı", 8 Mart 1956, s. 1.

[123] Zafer, "Seyhan Santralından İlk Cereyan Bugün Veriliyor", 23 Mart 1956, s. 1.

[124] Erdoğan Örtülü, "Çukurovadan Notlar Nutuklarda Seyhan Barajı ve Barajın İçten Görünüşü",

barajın büyüklüğü ve getireceği faydalar abartılmaktadır. Hükümetin icraatlarına dair çok nutuk dinleyenler Seyhan Barajı'nı gördüklerinde tatmin olamamaktadır. Zira anlatılanlardan yola çıkıldığında gözler dev bir tesis aramaktadır. Dahası baraj önceden sergilenen maketlere çok benzememektedir. Kâğıt üzerindeki görüntüsü gerçeğinden güzeldir. Diğer yandan ucuz elektrik sağlanması yolundaki vaatler hususunda da çeşitli tartışmalar ortaya çıkmış, ciddi bir ucuzluğun oluşması ihtimali hayli zayıflamıştır. Nitekim oluşan anlaşmazlığın çözümü için Ankara'ya heyetler gitmiştir. Hasılı taşkın önleme dışında henüz bir fayda sağlamayan gölün manzarasının güzelliği nedeniyle şehirdeki imtiyazlı şahıslar göl kenarında arsa temin etmişlerdir.^[125]

Nihayet inşaatı tamamlanan Seyhan Barajı ve hidroelektrik Santraline ilişkin açılış töreninin 08 Nisan 1956 tarihinde yapılması kararlaştırılmıştır. Mebuslara bu büyük eseri tetkik imkânı sağlanması maksadıyla meclis görüşmelerinin 16 Nisan 1956 tarihine talik edilmesi hususunda Seyhan Mebusu Sinan Tekelioğlu ve arkadaşları tarafından verilen taktir TBMM'ce kabul edilmiştir.^[126]

Mevzu basın gündemini de işgal etmiştir.^[127] Zafer gazetesinin başmakalesinde DP'nin çalışmalarının meyvelerini vermeye başladığı belirtilerek, Seyhan Barajı'nın da aralarında bulunduğu tesislerin açılışları öne sürülen fikrin delilleri olarak sunulmuştur.^[128] Buna karşın Ulus gazetesinde açılış töreni için 2000 kuzunun satın alındığı, şehre gelecek misafirlerin ağırlanması için 7 okulun boşaltılarak sınıflara yatak konulduğu, otellerin birçoğunun kiralandığı, şehirdeki nakil vasıtalarının angaje edildiği, yapılacak masraf için Ankaradan 800 bin lira gönderildiği aktarılmıştır.^[129] Cumhuriyet gazetesinde ise Hürriyet Partisi Meclis Grubunun bu meseleyi görüştüğünü ve özetle bu tarz toplu ziyaretlerin israfı yol açtığının vurgulandığı aktarılmıştır.^[130]

3. HİZMETE GİRİŞİ VE SONRASI

3.1. Açılış Töreni

Cumhurbaşkanı Bayar ile Başvekil Menderes ve beraberinde bazı vekiller ile mebuslar Seyhan Barajı açılış törenine katılmak amacıyla 07 Nisan 1956'da Ada-

Ulus, 30 Mart 1956, s. 1.

[125] Erdoğan Örtülü, "Çukurovadan Notlar Seyhan Barajı İstenilen Faydaları Sağlıyabilir mi?" *Ulus*, 31 Mart 1956, s. 1.

[126] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devr 10, Cilt 11, 04.04.1956, s. 63.

[127] *Milliyet*, "Yeni Tesislerin Açılması Dolayısıyla Meclis Bir Hafta İçin Tatile Girdi", 05 Nisan 1956, s. 1.

[128] *Zafer*, "Hasad Başladı", 05 Nisan 1956, s. 1.

[129] *Ulus*, "Seyhan Barajı İçin İki Bin Kuzu Satın Alındı", 06 Nisan 1956, s. 1.

[130] *Cumhuriyet*, "Tatil Kararına Karşı Muhalefetin Tepkisi", 05 Nisan 1956, s. 1.

na'ya intikal etmişlerdir.^[131] Açılış töreni kapsamında Adana'da bayram günlerinin ötesinde bir hazırlık yapılmış, 50 bin bayrakla binalar süslenmiş, birçok ilin valisi, parti heyetleri ve mebuslar Adana'ya gitmişlerdir.^[132] Barajın 974 günde tamamlandığını belirten Süleyman Demirel, 08 Nisan 1956 tarihinde barajın hizmete açıldığını kaleme almıştır. Demirel'in anlatımına göre Menderes, açılış konuşmasını yapmak üzere Demirel'e "Çıkınız, açılış konuşmasını siz yapınız" demiştir. O gün sadece Demirel konuşmuştur.^[133]

Hakikaten siyasi zevat konuşmalarını baraj yerine Adana merkezinde yapmayı tercih etmiştir. Milliyet gazetesi, Başvekil Menderes'in belediye meydanında yaptığı konuşmada muhalefeti eserleri inkâr etmekle suçladığını sütunlarına taşımıştır. Habere göre aynı yerde Menderes'ten önce konuşma yapan Bayar, önceden verdiği sözleri tuttuklarını dile getirmiştir. Menderes konuşmasında Adana'da yapılacak tören kapsamında yapılan eleştirilere cevap vermiş, muhalefetin kendilerinin ülkeyi gezmelerinden ve bir yerlere gitmelerinden rahatsız olduğunu ileri sürmüştür. Buna cevap olarak hizmet etmeye devam edeceklerini ve daha birçok tesisin açılışını gerçekleştireceklerini dile getirmiştir.^[134] Cumhuriyet gazetesine göre, Adana günlerden beri bu törene hazırlanmaktadır. Binlerce liraya mal olan yirmiden fazla tak hazırlanmış, halk tahsis edilen otobüs, kamyon, otomobillerle belediye binası önüne taşınmıştır. Haberin devamında Menderes'in konuşması ayrıntılı olarak sütunlara taşınmıştır.^[135]

Zafer gazetesi Adana Belediyesinin balkonundan konuşma yapan Bayar'ın, daha önce verdikleri sözü tuttuklarını dile getirdiğini aktarmıştır. Bayar'dan sonra konuşan Menderes, habere göre evvela barajın taşkınları koruma noktasındaki işlevinden söz etmiş, sonrasında 1,5 milyon dönüm arazinin sulanmasına değinmiş, son olarak elektrik santralının sağlayacağı ucuz enerjiye vurgu yapmıştır. Menderes sözü iktisadi kalkınma meselesine getirerek o dönemde açılış yapılan diğer tesislere dair bilgiler vermiştir^[136]. Başvekil sadece hizmete giren tesislerden bahsetmekle yetinmemiş, dönem itibarıyla inşası devam eden Sarıyar, Hirfanlı, Gediz, Kemer barajlarını dile getirerek Seyhan Barajı'nın bu eserlerin yapılışına delil niteliği taşıdığını ihsas etmiştir. Menderes'in söylevinde birçoğu bayındırlık alanına giren yol, köprü, liman iskele, fabrika konuları geçmiştir. Meseleyi yine barajın önemine getiren Menderes, o devre kadar yapılmamış büyüklükte ve önemli haiz bir tesisin muhalefet tarafından inkâr edildiğini ileri sürmüştür. Menderes o an itibarıyla yaklaşık 6 yıllık iktidarlarında yapılan işler olarak, atılan temeller,

[131] Zafer, "Seyhan Barajı Bugün Açılıyor", 08 Nisan 1956, s. 1.

[132] Milliyet, "Seyhan Barajı Bugün Açılıyor", 08 Nisan 1956, s. 1.

[133] Demirel, *Bir Ömür*, C.I., s. 29.

[134] Milliyet, "Seyhan Barajı Muazzam Bir Törenle Açıldı", 09 Nisan 1956, s. 1.

[135] Cumhuriyet, "Seyhan Barajı Dün Büyük Törenle Açıldı", 09 Nisan 1956, s. 1.

[136] Zonguldak Limanı, Ankara Çimento Fabrikası, Tunçbilek Termik Santrali bahsedilen tesislerdir.

bitirilen eserler ve çatılarına kadar yükselmiş binaları göstermiştir. Bu nokta muhalefetin DP'ye değil Türk Milletine ait olan her türlü esere karşı adeta “boykotaj” ilan ettiklerini iddia etmiştir^[137].

Buna karşın dönemin CHP Genel Sekreteri olan Kasım Gülek, yine o dönemde DP hükümetinde Bayındırlık Bakanı olan Muammer Çavuşoğlu'na şu telgrafi çekmiştir: “*Bayındırlık Bakanlığında esaslarını beraber hazırladığımız Seyhan Baraj ve Santralinin millete ve memleketeye hayırlı olmasını dilerim.*”^[138] Keza Ulus gazetesinde yayımlanan bir yazıda; başta Menderes olmak üzere DP ileri gelenleri tarafından dile getirilen: “*Türkiye’de muhalefetin ve basının hakikatleri tahrif ederek memleket menfaatlerine aykırı bir yol tuttukları*” iddialarının aksine, Seyhan Barajı'nın memleketin hayrına olduğundan hiç şüphe etmedikleri aktarılmıştır. Sonrasında bu polemikler arasında kaybolan projenin tarihçesi hakkında bilgi vermenin zaruri olduğunu ifade ederek bu hususta bilgiler verilmiştir. Özetle Kasım Gülek'in Bayındırlık Bakanı olduğu 1948 Nisan ayından itibaren barajın etüt, proje ve finansmanı hususundaki girişimler ve gelişmeler izah edilmiş, 1949 Eylül'ünde ülkeye uzmanlar gönderen Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası tarafından proje için gereken dış kredinin sağlanmasının prensipte kabul edildiğini aktarmıştır.^[139]

Diğer yandan Ulus gazetesi Menderes'in konuşmasının “*Muhalefet milletvekillerinin azıtmış ileri gelenleri, bu millete sırtını çevirmiş olan insanlardır. Bu eserlerin hiçbirini görmediler, bu milletvekillerine bir ad koymak lâzım, bunlara gayri milli boykotçular diyeceğim. Onları bu eserlere gayri milli boykotaj ilân etmiş olmakla suçlandırıyorum. İtham ediyorum.*” ibarelerinin de yer aldığı bir bölümünü aynen sütunlarına taşımış ve DP'nin Çukurova'da düzenlemek istedikleri bir miting için Seyhan Barajı'nın açılış törenini “*Geniş kütlelerin toplanmasını muvaffakiyetle temin eden bir vesile*” olarak kullandığını iddia etmiştir. Haberin devamında şu ifade-

[137] Zafer, “200.000 Çukurovalı Bayar ve Menderes'in Dünkü Hitabelerini Vecd İçinde Dinledi”, 09 Nisan 1956, s. 1.

[138] Ulus, “Gülek'in Bayındırlık Bakanına Telgrafi”, 09 Nisan 1956, s. 1; Kasım Gülek 11.09.1947-10.07.1948 tarihleri arasında CHP hükümetinde Bayındırlık Bakanı görevini yürütmüş, Muammer Çavuşoğlu ise 23.10.1943-28.02.1948 tarihleri arasında Bayındırlık Bakanlığı Müsteşar Muavini, 08.12.1948-02.05.1954 tarihleri arasında Bayındırlık Bakanlığı Müsteşarı olarak görev yapmıştır. *Bayındırlıkta 50 Yıl*, Bayındırlık Bakanlığı Yayınları, Ankara 1973, s. 13-18; diğer yandan 1948-1950 yılları arasında baraja dair birçok hazırlık çalışmasının olduğu göz önünde bulundurulduğunda, zikredilen telgraf metni son derece anlamlı olmaktadır. Zira CHP Seyhan Barajı konusunda döneminde yapılan çalışmaların görmezden gelindiği ve CHP'nin emeklerinin bu eserden silinmeye çalışıldığı iddiasındadır.

[139] Ulus, “Büyük Bir Eserin Başlangıcı Seyhan Barajı Çalışmaları 1948 Yılında Başlamıştır”, 11 Nisan 1956, s. 2; Her ne kadar prensipte kabul edildiği ifade edilmiş olsa da Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası ve atıfta bulunulan Barker Raporu'nda bu projeye yaklaşımın olumsuz olduğu ilgili bölümde açıklanmıştır; diğer yandan Zafer gazetesine göre ise Seyhan barajı etüt ve projelerinin yapılması CHP iktidarı zamanında düşünülmüş, buna karşın hiçbir zaman fiiliyata geçirilememiştir. DP iktidara geldikten sonra ciddi girişimlerde bulunulmuştur. Zafer, “Seyhan Barajı Bugün Açılıyor”, 08 Nisan 1956, s. 1.

lere yer verilmiştir: “Halbuki muntıkanın taşkına karşı tedbir alma, sulama ve elektrik ihtiyaçlarını karşılayan ve projesi C.H.P tarafından kabul edilmiş olan Seyhan Barajı iftihar edilebilecek milli bir eserdir”.^[140]

Benzer şekilde Seyhan Barajı ve Birecik Köprüsü açılışlarına dair yayımlanan bir makalede DP'nin, söz konusu faaliyetleri miting yapmak adına birer vesile olarak kullandığı ifade edilmiştir. Makalede törenlere gerçekten çok sayıda insanın katıldığı belirtilmiş, esasında vücut bulan bu eserlere halkın teveccüh göstermesinin gayet normal olduğu açıklanmıştır. Kaldı ki merasimlere iştirak eden topluluğun tamamıyla DP taraftarı olduğunun söylenemeyeceğini, zira halkın bu işleri siyaset üstü gördüğünü kaleme almıştır.^[141] Aslında makale yapılan yatırımların halk nezdinde kıymetini zımni olarak ortaya koyması bakımında değerlidir.

3.2. Hizmete Girişi Sonrasındaki Tartışmalar

Seyhan Barajına dair bilhassa DP ve CHP arasındaki polemikler tesis hizmete girdikten sonra da devam etmiştir. Nitekim dönemin DSİ Umum Müdür Süleyman Demirel, barajın tamamlanmasının ardından bazı muhaliflerin halka olumsuz propagandaya giriştiklerini söylemiştir. “*Topraktan bir baraj yapıldı, yarın köstebekler, Barajın duvarlarına yuva yapmak isterlerse, bu deliklerden yol bulan sular, toprak barajı bir anda yerle bir eder, Adana da sular altında kalır*” şeklindeki olumsuz propagandaların bir süre Adana'da baraj korkusuna yol açtığını ifade etmiştir. Hatta her yağmurda barajın yıkılacağı dedikodusu eşliğinde karamsar yorumların üretildiğini belirtmiştir.^[142]

Açılıştan kısa bir süre sonra Ulus'ta “*Törenle İşletmeye Açılan Üç Tesis Hâlâ Çalışmıyor*” başlığında çıkan bir haberde Seyhan Barajı'nın henüz şehre elektrik veremediği, sadece kısa süreliğine birinci tribün çalışsa da eksiklerin bulunduğu, ikinci tribünün montajına devam edildiği, üçüncü tribünün ise daha malzemesinin bile gelmediği kaleme alınmıştır^[143]. Oysaki projede üçüncü tribün için sadece yer açılacağı belirtilmişken, tribünün montajına ilişkin herhangi bir husus kaydedilmemiştir.^[144]

Başka bir gün barajda sızma olduğuna dair basında yer alan haber Nafia Vekaletince yalanlanmıştır. Açıklamada meselenin bir parti propaganda malzemesi olarak kullanıldığı ancak o bölgede yaşayan yüzbinlerce insanın sebepsiz yere

[140] Ulus, “Başvekilin İbretle Okunacak Nutku”, 09 Nisan 1956, s. 1.

[141] İffet Aslan, “Törenlerden Dönüyorum Ziyafetten Başka Dört Açık Hava Toplantısı”, Ulus, 15 Nisan 1956, s. 1.

[142] Demirel, *Bir Ömür*, C.I., s. 30.

[143] Ulus, “Törenle İşletmeye Açılan Üç Tesis Hâlâ Çalışmıyor”, 20 Nisan 1956, s. 1.

[144] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar Dergisi*, Cilt 34, s. 918-919.

endişeye sevk edilmesinin insafı olmadığı belirtilmiştir. 6 ay önce su toplanmaya başlayan baraj gölündeki su miktarı 1 milyar m³'ü aşmıştır. Bu süreçte ne bentte ne de göl civarında en ufak bir sızma görülmemiştir. Kaldı ki dünyaca tanınmış baraj uzmanlarınca Nisan ayı başında yapılan kontrole istinaden tanzim edilen raporda gölün dolmasına ilişkin işlerin yolunda olduğu açıklanmıştır^[145].

Yine konuya dair bir başmakalesinde, Adana ve havalisi çiftçilerin yağmur duası ile meşgul olduklarını işittiğini belirten Hüseyin Cahit Yalçın: “*Hani ya canım bizim büyük baraj? Sürülerle kuzu kebab edilerek, bir milyon liradan fazla, ziyafet ve şenlik masrafı yaptırılarak birkaç gün evvel açılış resmi tertip edilen muhteşem muvaffakiyet âbidesi baraj ne oldu?*” cümlelerini köşesine taşımıştır. Sonrasında DP iktidarını her işi övünmek için vesile yapmakla ve işin sonunu düşünmemekle suçlamıştır. Ona göre iktidar müsrif bir sefahat hayatı içindeyken halk ıstırap çekmektedir^[146].

Buna karşına Zafer’de Atatürk’ün Hüseyin Cahit için sarfettiği “...*dimağ ve vicdanı kin ve ihtirasla kararmış adam...*” sözleri ile başlayan bir makale ile söz konusu yazıya cevap verilmiştir. Yazıda özetle Seyhan Barajı’nın ne denli faydalı bir tesis olduğunun sadece yerli değil aynı zamanda yabancı uzmanlar tarafından da onaylandığı açıklanmıştır. Zafer gazetesine göre, Seyhan Barajı’nın tamamlanması sonrasında hemen akabinde sulama işlerinin halledileceğini kimse söylememiştir. Öncelikli hedef taşkınları önlemek sonrasında peyderpey enerji ve sulama işlevlerinin hayata geçirileceği yetkili kişiler tarafından ayrıntılı olarak izah edilmiştir. Makalenin devamında yine baraja dair bilgiler tekrar edilmiş, Hüseyin Cahit Yalçın gibi CHP ileri gelenlerinin böyle teknik meseleleri anlamalarının mümkün olmadığı, zira bu işlere kafa yormadıkları ileri sürülmüştür^[147].

Söz dalaşlarına rağmen Seyhan Barajı’nın taşkın önleme kapsamındaki fonksiyonunu yerine getirdiği söylenebilir. Mesela bir habere göre, Adana bölgesine devamlı olarak yağın yağmur neticesinde taşan Seyhan nehri orman işletmesine ait 4 bin adet tomruğu sürükleyerek Adana civarına getirmiştir. Ancak bu tomruklar Seyhan Barajı’ndan ileri gidememiştir. Baraj bu suretle hem su taşkınlığını ve hem de tomrukların Akdeniz’e akıp gitmesini önlemiştir^[148].

Öte yandan Seyhan Barajı’nın açılışının üzerinden 3 yıldan fazla bir sürenin geçmiş olmasına rağmen sulama şebekesinin halen tesis edilemediğinin belirtildiği

[145] Zafer, “Seyhan Barajında Bir Su Sızması Yoktur”, 29 Nisan 1956, s. 1.

[146] Hüseyin Cahit Yalçın, “Ne Hale Geldik”, *Ulus*, 02 Mayıs 1956, s. 1.

[147] Zafer, “Seyhan Barajı, Evian Kaplıcaları Değildir!”, 07 Mayıs 1956, s. 1.

[148] *Cumhuriyet*, “Adanada 24 Köy Su Altında” 12 Ocak 1958, s. 1.

bir makalede, Çukurova'da sulama şebekesinin kurulmasına CHP iktidarı zamanında başlandığı vurgulanmıştır^[149].

3.3. Sözleşme Türü ve Müteahhit Kârı Meselesi

O dönemde barajlar hususunda polemik yaşanan başlıca konulardan birisi de maliyetler meselesidir. Basın da konuya önem vermiş, bilhassa iktidar yanlısı gazetelerde Seyhan Barajı'nın açılışından itibaren maliyetlere ilişkin açıklayıcı yazılar neşredilmiştir. Bu kapsamda Zafer gazetesinde Seyhan Barajı'nın maliyetine ilişkin bir cetvel yayımlanmak suretiyle barajın toplam maliyetin 140 milyon lira olduğu ileri sürülmüştür^[150].

Bütçe müzakereleri esnasında da barajın maliyeti ve sağladığı faydalara ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. 1957 yılı bütçe görüşmelerinde konuşan Malîye Vekili Hasan Polatkan 140 milyon liraya mal olan barajın temin ettiği feyzan kontrolü sayesinde yılda ortalama 6,5 milyon liralık zararı önlediğini ifade etmiştir. devamında barajın sulama ve enerji açısından da sağladığı faydaları belirtmiştir^[151].

Kamuoyunda bir rahatsızlık hissedilmiş olacak ki DP İktidarı tarafından barajların maliyetlerinin daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla dönemin DSİ Umum Müdür Süleyman Demirel, TBMM Bütçe Komisyonunda bu konuya dair ayrıntılı açıklama yapmıştır. Hatta bu açıklamalar Zafer gazetesinde bir makale dizisi halinde yayımlanmıştır.

Söz konusu makaleler yoluyla barajlarının maliyet unsurları 9 başlık halinde tasnif edilmek suretiyle kamuoyuna ilan edilmiştir. Demirel'in izahına göre maliyet unsurlarından bazılarının dahil edilmesi bazılarının dahil edilmemesi zaman zaman yanlış anlamalara neden olmuştur^[152]. Demirel, genel bir tarif sonrasında Seyhan Barajı'nın maliyetinin ayrıntılı olarak izahına geçmiştir. Bu noktada hangi maliyet kaleminin mukavele kapsamında olduğunu ve hangisinin devletçe temin edilmek suretiyle müteahhide verildiğini açıklamıştır. Keza baraj kapsamında yüklenen parça işlerin (yol yapımı, idare binası yapımı gibi) hangi firmalar tarafından üstlenildiğini, hangi işlerin idarece yapıldığını tafsilatlı bir şekilde açıklamıştır^[153]. Demirel'in beyanına göre, Seyhan barajı inşaatı için 42 adet muhtelif mukavele akdedilmiştir. İş hiçbir aksaklığa uğramadan başlamış ve zamanından evvel bitirilmiştir. İnşaatın bitişini müteakip kati hesaplar çıkarılarak tasfiye edilmiştir^[154].

[149] Şevket Raşit Hatipoğlu, "Barajlar ve Sulama İşleri", *Ulus*, 22 Eylül 1960, s. 2.

[150] *Zafer*, "Seyhan Barajı Bugün Açılıyor", 08 Nisan 1956, s. 1.

[151] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 10, Cilt 17, 20.02.1957, s. 312.

[152] Süleyman Demirel, "Büyük Barajlarımız-1", *Zafer*, 05 Şubat 1958, s. 1.

[153] Süleyman Demirel, "Büyük Barajlarımız-1", *Zafer*, 05 Şubat 1958, s. 1.

[154] Süleyman Demirel, "Büyük Barajlarımız-1", *Zafer*, 05 Şubat 1958, s. 1.

Mevzuu sözleşmelere getiren Demirel'e göre, 1953 yılı ocak ayında Seyhan barajı mukavele tipi hakkında çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmalar sonunda inşası güç olan projeyi bitirebilecek tecrübe ve ehliyete sahip bir firma seçilerek, işin zamanında ve makul maliyet sınırları dahilinde tamamlanmasını temin edecek tarzda bir mukavele intihap edilmiştir[155]. Bu konu dönemin Su İşleri Reisi Hikmet Turat tarafından da 1954 yılında icra edilen Su İşleri Müdürleri toplantısında açıklanmıştır[156]. Bilinmezliği yüksek olan projelerde “*prim ve cezalı maliyet+sabit kar*” tipi mukaveleler, beklenenden yüksek çıkan maliyet nedeniyle işin yarım kalması veya düşük çıkan maliyet nedeniyle müteahhidin fazladan kar elde etmesi gibi riskleri elimine etmektedir. Seyhan'daki uygulamadan iyi sonuçlar alındığından Demirköprü, Hirfanlı ve Kemer'de de ufak tefek değişiklikler haricinde prensipte aynı sözleşme türü tercih edilmiştir^[157].

Bu tip mukavelelerde müteahhidin bir nevi idarenin emanetçisi olduğunu belirten Demirel, sözleşmenin işleyiş tarzını ayrıntılı olarak açıklamıştır. Özetle söz konusu sözleşme türü, müteahhidin tüm masraflarının idarece ödenmesinin ardından, prim ve ceza çerçevesinde maliyetin artmasıyla karın azalmasını sağlamaktadır. Sözleşme kapsamında inşaat başlangıcında maliyete dair bir tahmin yapılması, gelişmelere bağlı olarak öngörülemez maliyetlere göre bu tahmininin revize edilmesi kararlaştırılmıştır. Nihayetinde inşaat bittiği zaman ortaya çıkan kati hesapla bu maliyet arasındaki fark idare lehinde olursa müteahhide her milyon lira için mukavelede yazılı bir prim verilmesi, şayet idare aleyhinde olursa bu durumda Seyhan ve Hirfanlı'da %40, Kemer ve Demirköprü'de ise %23'e kadar müteahhit karından kesinti yapılması esas kabul edilmiştir. Bunun haricinde işin erken bitirilmesi halinde ise müteahhide ayrıca prim ödenmesi imza altına alınmıştır^[158].

Diğer yandan makul maliyet konusuna değinen Demirel bunun ilk keşiflerde tahmin edilen maliyetin tutturulması demek olmadığını, böyle bir neticenin nihayetinde arzu edilen şey olduğunu belirtmiştir. Ona göre dünyada bunun örnekleri çok az olmakla birlikte, gerçekleşmesi şans eseri görülmelidir. Zira tahmin edilen maliyeti yapanlar tarafından başlangıçta kontrolü imkânsız olan birçok unsur mevcuttur. İş içeriğindeki değişiklikler, işi oluşturan parçalarda meydana gelen artışlar, önceden görülmesi imkânsız yeni teknik ve doğal şartların meydana gelmesi, vergi değişiklikleri, yeni kanunlarda işçilere verilen sosyal haklardan kaynaklanan yükümlülükler, uzun süren işlerde malzeme ve işçilik rayiç fiyat artışları, esaslı proje tadilleri ve hatalı tahminler bunlardan bazılarıdır. Sabit maliyetle görece düşük bir fiyatla ihale edildiği halde, öngörülemez maliyet artışları nedeniyle yarım kalan

[155] Süleyman Demirel, “Büyük Barajlarımız-2”, *Zafer*, 06 Şubat 1958, s. 1.

[156] *1954 Yılı Su İşleri Müdürleri Toplantısı*, s. 11.

[157] Süleyman Demirel, “Büyük Barajlarımız-3”, *Zafer*, 07 Şubat 1958, s. 1.

[158] Süleyman Demirel, “Büyük Barajlarımız-3”, *Zafer*, 07 Şubat 1958, s. 1; 1954 yılında Su İşleri Reisi Hikmet Turat'ın 1954 yılı Su İşleri Müdürleri toplantısında sözleşmenin özelliklerine ilişkin yaptığı açıklama Demirel'inki ile örtüşmektedir. *1954 Yılı Su İşleri Müdürleri Toplantısı*, s. 11.

bir projenin tamamen faydasız olacağı da akılda bulundurulmalıdır. Sonuç olarak işin bittiği anda yapılacak hesapla tesisin başta hesaplandığı haliyle rantabl olmasını makul maliyet olarak nitelemek mümkündür. Burada “*maliyet+sabit kar*” esaslı sözleşmelerde denetimin rolünün çok büyük olduğu ilave olarak belirtilmelidir^[159].

Demirel murakebenin nasıl yapılacağını idare masrafları, müşavir mühendislik masrafları, inşaat giderleri ve malzeme kontrolü başlıkları altında ayrıntılı olarak tarif etmiş, her üç ayda bir hazırlanan maliyet tahlili raporlarıyla maliyetlerin gidişi takip ve tahlil edildiğini aktarmıştır. Ayrıca DSİ olarak bu sözleşmelerin memleket menfaatine uygun olarak uygulandığı kanaatinde olduklarını belirtmiştir^[160].

Demirel’in beyanına göre Seyhan Barajı’nın toplam tahmini bedeli 104.280.000 lira iken, fiili maliyet ise 161.287.000 lira olmuştur. Bu maliyetten elde kalan malzemelerin düşülmesi sonrasında fiili maliyet 153.000.000 lira olarak tespit edilmiştir. Fiili maliyette yaşanan artışın yaklaşık yarısı istismak giderlerinden kaynaklanmıştır^[161]. Devamında müteahhidin kârını uzun uzadıya izah eden Demirel, Seyhan Barajı’nın vahidi fiyat bir mukavele ile yapılması halinde bu kadar kısa bir zamanda, bu maliyetle ve bu iş kalitesiyle tesisin tamamlanabilmesinin mümkün olamayacağını iddia etmiştir^[162]. Sonuç olarak Seyhan barajı makul maliyet unsurları çerçevesinde zamanından evvel, iyi kalitedeki işçilik ve malzeme ile inşa edilmiştir. Seçilen mukavele tipi ne müteahhide fahiş kar sağlamış ne de israfa sebep olmuştur. Dolayısıyla Memleket menfaati korunmuştur^[163].

Demirel’in açıklamalarının etraflıca ele alınmasının nedeni, bu sayede maliyetler hususunda devam eden polemğin daha iyi anlaşılabilceğinin düşünülmesidir. Zira yaşanan tartışmalar DSİ Umum Müdürü Süleyman Demirel’in gerek TBMM Bütçe Komisyonunda ve gerekse Zafer gazetesinde yayımlanan makalelerindeki açıklamaları üzerinden şekillenmiştir.

1958 yılı bütçe görüşmelerinde Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına konuşan Van Milletvekili Ferid Melen, sözü baraj ihalelerine ve “*maliyet artı kâr*” usulüne getirmiştir. Melen’e göre o dönem takip edilen işlerde maliyet muhasebe sistemi kurulmadığı için bazı masraflar karşılığı olarak müteahhide nispet dahilinde para verilmektedir. Mesela müteahhit kullandığı malzemenin, çimentonun ve işçiliğın bedelini tevsik ederek almakta, bununla birlikte diğer masraflar belli oranlar üzerinden bu bedeller esas alınmak suretiyle ödenmektedir. İşte bu nedenle müteahhit ikinci bir kâr temin etmektedir. Nitekim Seyhan Barajı 3,3 milyon

[159] Süleyman Demirel, “Büyük Barajlarımız-4”, *Zafer*, 08 Şubat 1958, s. 1.

[160] Süleyman Demirel, “Büyük Barajlarımız-5”, *Zafer*, 09 Şubat 1958, s. 1.

[161] Süleyman Demirel, “Büyük Barajlarımız-5”, *Zafer*, 10 Şubat 1958, s. 1.

[162] Süleyman Demirel, “Büyük Barajlarımız-6”, *Zafer*, 11 Şubat 1958, s. 1.

[163] Süleyman Demirel, “Büyük Barajlarımız-7”, *Zafer*, 12 Şubat 1958, s. 1.

liraya sabit kâr esasına göre ihale edildiği halde, müteahhit bu usul sayesinde ayrıca on milyona yakın kâr sağlamıştır. Ayrıca gerek maliyede gerekse diğer dairelerde maliyet muhasebesi kurulmadığı, personeli dahi yetişmediği için maliyetlerin sıkı bir tetkik ve kontrolüne da imkân bulunmamaktadır. Bu sebepten memleketin bünyesine uymayan bu ihale sisteminin değiştirilmesi icap eder. Bu noktada Menderes “*Yok öyle şey, Ferid Bey, yanlış, rakamların yanlış*” diyerek araya girmiş, Melen devam ederek, bu rakamları Bütçe Komisyonunda Hükümet adına Devlet Su İşleri Umum Müdürü’nün verdiğini, eğer yanlış ise bu yanlışın kendisine değil, onlara ait olduğunu ifade etmiştir^[164].

Akabinde Menderes söz alarak Ferit Melen’in baraj inşaatlarında müteahhitlerin büyük kazanç temin ettiği yolundaki iddialarının gerçeği yansıtmadığını ifade etmiştir. Konunun esasen Nafia bütçesinde görüşüleceğini, dolayısıyla ayrıntıya girmek istemediğini aktaran Menderese göre Melen’in nispet olarak kastettiği şeyin özel idare gelirlerinin düşülmesidir. Dolayısıyla burada konu özel idare gelirleri meselesidir^[165]. Buna mukabil söz alan Melen, meselenin Nafia bütçesinde konuşulmasında fayda olduğunu, çünkü Seyhan Barajı’nın 100 milyona çıkacağı yerde 153 milyon liraya çıktığını belirtmiştir^[166].

Görüşmelerin ilerleyen bölümlerinde barajlar bahsinde konuşan CHP Milletvekili Rıza Tekeli, Ferid Melen’in gayet hayati bir meseleye temas ettiğini ifade etmiştir. devamında ülkedeki baraj inşaatlarının yabancı firmalarca üstlenildiğini ve bunlarla yapılan mukavelenin “*maliyet + sabit kâr*” uygulaması yüzünden müteahhit firmaların muazzam kâr ettiğini açıklamıştır. Tekeli’ye göre her ne kadar Başbakan böyle olmadığını ileri sürse de Adana barajı iddialarını doğrulayan bir örnektir^[167].

Konuşmasının devamında Tekeli, mukaveleye göre proje inşa masrafının 30 milyon lira olduğunu, bu hesaba göre firmaya ödenecek paranın 3 milyon lira olması gerektiğini ifade etmiştir. Halbuki böyle olmamış, Adana Barajı 89 milyon liraya mal olmuştur. Encümende müteahhidin üç milyon liradan fazla kâr etmediğinin söylendiğini ifade eden Tekeli, henüz 1954 senesi sonunda bile daha inşaat tamamlanmadan şirketin 5.932.000 lira kârı olduğunu, inşaatın sonunda ise 10 milyon lira kâr ettiğini ileri sürmüştür^[168].

Ortaya konan iddiaların ardından Nafia Vekili Tefik İleri söz almıştır. İleri, bu meselenin Bütçe Komisyonunda enine boyuna konuşulduğunu, “*on, on beş milyon*

[164] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 11, Cilt 2, 26.02.1958, s. 669.

[165] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 11, Cilt 2, 26.02.1958, s. 670.

[166] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 11, Cilt 2, 26.02.1958, s. 678.

[167] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 11, Cilt 2, 26.02.1958, s. 806.

[168] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 11, Cilt 2, 26.02.1958, s. 806-807.

kâr verildi” dendiğini, orada Su İşleri Umum Müdürü’nün bütün bu iddiaları rakamlarla açıklamak suretiyle cerh ettiğini ve komisyonun bu izahattan mutmain olduğunu ifade etmiştir. Hatta birçok arkadaşın DSİ Umum Müdürü’nü, izahatından dolayı tebrik ettiğini işittiğini de aktarmıştır. Devamında İleri, kendi arzu ve ricası üzerine Su İşleri Umum Müdürü Süleyman Demirel’in kendi imzası ile bu mukavele sistemi ve bu mukavele sistemi ile yapılan barajlar hakkında ileri sürülen iddiaları geniş surette cevaplandırmak suretiyle Zafer gazetesinde makale dizisi neşrettiğini, “*Yaptığımız işlerin bir kuruluşunun hesabını dahi kim olursa, olsun nerede olursa olsun vermeye hazırız. Ne iki baraj yerine bir baraj yapılmıştır, ne mütaahhitlere fahiş kârlar verilmiştir, ne de üç milyon yerine 15-20 milyon lira verilmiştir.*” diyerek meydan okuduğunu belirtmiştir[169].

Nafia Vekili’ne göre, aradan epey zaman geçmiş, bu makalelerin bir tek satırına cevap veren olmamıştır. Akis Dergisi sütunlarına aynı şekilde bu meseleyi intikal ettirmiş, Demirel kanunun kendisine verdiği haktan istifade ederek Akis Dergisi’nin bütün iddia ve neşriyatının hilafı hakikat olduğunu yazmış. Akis Dergisi ertesi gün ve ertesi hafta, “*hayır efendim, yanılıyorsunuz*” dememiştir. Sonrasında İleri, hangi barajda hangi müteahhide değil 5-10 milyon lira, 40 para fazla verildiğini bilen varsa kendisine gelmesini istemiştir. Ardından Bütçe Komisyonunda verilmiş olan izahatı herkesin mutmain olması için aynen okuyacağını bu suretle zapta geçeceğini ifade ederek, aynı zamanda Süleyman Demirel tarafından yazılan ve Zafer gazetesinde de neşredilen makalede yer alan bilgileri okumuştur[170].

Konuyu 1960 yılı bütçe görüşmelerinde ele alan Nafia Vekili Tefvik İleri, 1958 yılı başındaki açıklamalar ve Demirel tarafından yazılan makalelere atıfta bulunarak: “*Hattâ meydan okurcasına bunun aksini düşünen olursa, buyursun, yazsın dedik. Ses yok, sada yok...*” diyerek, Seyhan Barajı’nın değişen maliyetlerine dair izahat bulunmuştur[171]. Gerçekten de 1960 yılında barajlar konusundaki tartışmaların maliyetten ziyade sulama meselesine kaydığı tespit edilmiştir. Nitekim Ferit Melen’in 1960 yılı Nafia Vekaleti bütçesine dair Meclis Bütçe Komisyonunda yaptığı konuşmada sulama işini eleştirdiği görülmüşken, açıklamalarında baraj maliyetine ilişkin bir hususa rastlanmamıştır[172].

[169] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 11, Cilt 2, 26.02.1958, s. 814-815.

[170] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 11, Cilt 2, 26.02.1958, s. 815-816; Nafia Vekili Tefvik İleri aynı rakamları kullanarak Zafer gazetesinde bir açıklama yapmıştır. *Zafer*, “Nafia Vekilinin Seyhan Barajı ile İlgili Konuşması”, 01 Mart 1958, s. 1.

[171] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre 11, Cilt 12, 26.02.1960, s. 697.

[172] *Ulus*, “Boşuna Övmek Yerine Gerçeği Görmek Lâzımdır”, 19 Ocak 1960, s. 1.

SONUÇ

Seyhan Barajı, DP'nin iktidarda bulunduğu sürecin her safhasında polemik konusu olmaya devam etmiştir. Bu tesisin bu kadar çok tartışmaya neden olmasının gerisinde, ilk bakışta CHP tarafından gerçekleştirilen proje hazırlıkları kapsamındaki faaliyet ve çabaların göz ardı edildiği yolundaki düşüncenin yattığı söylenebilir. Ancak bu yaklaşım bir manada yüzeysel bir değerlendirmenin sonucu olarak kabul edilmelidir. Bu yüzden yaşanan tüm gelişmelerin sadece zikredilen bakış açısıyla anlamlandırılması mümkün değildir. Konu derinlemesine irdelendiğinde farklı mülahazalardan kaynaklı olarak altta yatan çeşitli faktörlerin tartışmaya yol açtığı fark edilmektedir.

Her ne kadar açık olarak ifade edilmemiş olsa da gerek muhalefete yakın basında çıkan yazılardan ve gerekse muhalefet mensuplarının değişik ortamlarda yaptıkları konuşmaların satır aralarından DP İktidarınca kalkınma söylemi altında yapılan bu yatırımın halk nezdinde bir karşılığının olduğunun muhalefet unsurlarınca kabul edildiği sezilmektedir. Muhaliflerin, bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesinin iktidarın temel görevi olduğu, bu nedenle söz konusu yatırımlar aracılığıyla övünmenin manasızlığına dair eleştirileri bahsedilen değerlendirmeyi teyit etmektedir.

Bu noktada ifade edilmesi gereken ve belki de muhalefeti en çok rahatsız eden konulardan birisi de DP İktidarının özelde Seyhan Barajı'nı genelde ise buna benzer yatırımları yapılış amaçlarından uzak bir şekilde suistimal etmesidir. Seyhan Barajı ve benzeri, özellikle büyük çoğunluğu bayındırlık alanında sayılabilecek yatırımların, bir şekilde oy devşirmek suretiyle kullanıldığı, hatta yapılan hazırlık ve mitinglerin neredeyse hizmete girecek tesisleri geride bırakacak noktaya ulaştığı saptanmıştır. Nitekim Seyhan Barajı'nın açılışı esnasında bizzat Menderes tarafından yapılan ve basının manşetlere taşıdığı konuşmasının baraj bölgesinde değil de belediye meydanında yapılması konuya dair fikir vermektedir.

Seyhan Barajı'nın inşa sürecinde, Menderes'in iş yapma hususundaki titiz ve hevesli kişilik özelliklerinin olumlu etkisi olduğu inkâr edilemez. Dönemi konu edinen birçok eserde de Menderes'in işi takip ederek sonuca ulaştırmadaki istidatına dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte taraftarlarının, yapılan işlerde tamamen Menderes'i işaret edecek tarzda bir tutum sergilemelerinin gerçekçi olduğu da söylenemez. Zira Menderes'in projenin tahakkuku için bulunduğu girişimlerinin arkasında başka kişilerin çabalarının olduğu ve yine bu faaliyetlerde bazı insanların zorlayıcı tavırlarının etkili olduğu saptanmıştır.

Diğer bir tespit olarak, DP iktidarınca inşası başlatılan tesisin hizmete girişine kadar olan sürecin çok iyi takip edildiği belirtilmelidir. Bu yönüyle Seyhan Barajı'nın DP döneminde zamanında tamamlanan ender yatırımlardan birisi olduğu

rahatlıkla söylenebilir. Ancak proje sonrasındaki bölüm, mesela sulama fonksiyonu için gerekli olan faaliyetler, için aynı kararlılık ve disiplin içerisinde hareket edildiğini söylemek güçtür. Zaten olayın bu yönü muhalefet tarafından eleştirilmiştir. Bahsedilen bu yaklaşımda hızlı ve çok iş yapma düşüncesinin etkili olduğu değerlendirilmektedir. Yani bu işin eksik kalan kısımlarının tamamlanmasındansa, başka bir yerde başka tesisler için temel atılması daha cazip gelmiş olabilir. Ulaşılabilen verilere dayanarak tamamen bu düşünce ile hareket edildiğini ileri sürmek mümkün görünmese de bu yolla daha çok işi yapılıyor görüntüsü verildiği bir gerçektir. Doğal olarak bu çalışmalar halk nezdinde popüler olmayı ve oy kazanmayı da beraberinde getirmektedir. Buna bağlı olarak halk nezdinde elde edilen teveccühün, DP İktidarınca demokratik hak ve özgürlüklerin ortadan kaldırılması amacıyla kullanıldığı yönündeki düşünce, CHP tarafından sıklıkla ve şiddetle yapılan eleştirilere mesnet teşkil etmiştir.

Diğer yandan Seyhan Barajı'nı, yapıcı muhalefet anlayışından uzak bir şekilde, bir bakıma tesisin açığını arayacak tarzda eleştiren bazı muhalefet mensuplarının bulunduğu da saptanmıştır. Bununla birlikte DP İktidarı, muhalefet cephesinden gelen ve kamuoyunda da karşılığının olduğunu değerlendirdiği eleştiriyi ciddiye almıştır. Nitekim bu kaygı ve kuşku ortadan kaldırılması noktasında ayrıntılı çalışma yaptırma, TBMM komisyonlarının ilgili bürokratlarca aydınlatılmasını sağlama, basında aydınlatıcı neşriyatlar yayımlama dahil birçok tedbir alınmıştır. Sonuçta iktidarın belirtilen çalışmalarının yarar sağladığı ve kamuoyunun büyük ölçüde tatmin olmak suretiyle bu alanlarda eleştiri dozunun azaldığı tespit edilmiştir.

Basın konusunda bir değerlendirme yapıldığında, tesisin inşa sürecinin DP yayın organı olan Zafer gazetesi tarafından yakından takip edilerek haberleştirildiği, buna mukabil CHP'nin yayın organı olan Ulus gazetesinde inşa çalışmalarına ilişkin gelişmelere neredeyse hiç yer verilmediği tespit edilmiştir. Ancak ara ara yayımlanan makale ve köşe yazıları ile CHP'nin eski çalışmalarının unutturulmayarak gün yüzünde tutulmaya çalışıldığı görülmüştür. Diğer yandan tirajı yüksek kitle gazetelerinde ise temel atma, açılış vs. gibi ana faaliyetlere ilişkin bilgilerin sütunlara taşındığı saptanmıştır.

Bahsedilmesi gereken bir diğer mesele de meydana gelen polemikler nedeniyle gerçeğe ulaşmanın son derece zorlaşmasıdır. Gerek muhalefet ve gerekse iktidar tarafının, alenen yanlış bilgi üretme de eksik bilgi vermek ya da bazı konulardan hiç bahsetmemek suretiyle gelişmeleri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalıştıkları sıklıkla gözlemlenmiştir.

Tesisin kendi döneminde inşa edilmiş olmasından DP iktidarı siyasi açıdan fayda sağlamış ve halkın beğenisini kazanmıştır. Bununla birlikte maliyetin büyük bölümünü oluşturan dış finansman ödemelerinin 1977 yılında tamamlanacak ol-

ması, CHP muhalefetinin, ülkeyi muazzam bir borç içine soktuğu gerekçesiyle DP İktidarına yönelttikleri eleştirilere dayanak teşkil etmiştir.

Sonuç olarak hizmete giren Seyhan Barajı hususunda birçok tartışma ve söz dalaşı yaşanmış olmasına rağmen, bu projeye ilişkin devlette devamlılık iyi bir şekilde temin edilerek, CHP İktidarının başlattığı bir proje DP İktidarı tarafından tamamlanmıştır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

- Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi, *Demokrat Parti Meclis Grubu Müzakerelerine Ait Tutanak*, Mikro Film 1247, Toplantı 23, 16.01.1951.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi, *Demokrat Parti Meclis Grubu Müzakerelerine Ait Tutanak*, Mikro Film 1248, Toplantı 29, 29.03.1951.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 230-0-0-0, Kutu: 3, Gömlek: 9, Sıra: 5.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 106, Gömlek: 669, Sıra: 1.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 74, Gömlek: 471, Sıra: 12.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 74, Gömlek: 469, Sıra: 3.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 5, Gömlek: 24, Sıra: 6.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 50, Gömlek: 301, Sıra: 7.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 41, Gömlek: 243, Sıra: 12.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 134, Gömlek: 873, Sıra: 8.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 88, Gömlek: 551, Sıra: 1.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 74, Gömlek: 469, Sıra: 4.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-1-0-0, Kutu: 94, Gömlek: 587, Sıra: 11.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-18-1-2, Kutu: 128, Gömlek: 13, Sıra: 13.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-18-1-2, Kutu: 129, Gömlek: 45, Sıra: 18.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30-18-1-2, Kutu: 132, Gömlek: 51.

2. Resmi Yayınlar

- Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın Tarihçesi, Kuruluş ve Görevleri*, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Ankara 1988.
- Bayındırlıkta 50 Yıl*, Bayındırlık Bakanlığı Yayınları, Ankara 1973.
- İstatistik Göstergeler 1923-2013*, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara 2014.
- Nafia Vekâleti Çalışmaları 1950-1957*, İstanbul ve Sermet Matbaası, İstanbul 1957.
- Nafia Nezareti'nden Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na (1848-2015)*, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Yayınları, Ankara 2015.
- On Sene Türkiye Nafyası 1923-1933 (5-İmtiyazlı Nafia Şirketleri, 6-Sular, 7-Ankara'nın İçme Suyu, 8-Nafia Bütçesinin Gidişi)*, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat, 1933.
- Resmî Gazete, Sayı: 8563, 21 Kasım 1953.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar Dergisi*, Cilt 33, TBMM Basımevi, Ankara 1951.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar Dergisi*, Cilt 34, TBMM Basımevi, Ankara 1952.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar Dergisi*, Cilt 35, TBMM Basımevi, Ankara 1953.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası*, Cilt 36, TBMM Basımevi, Ankara 1954.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası*, Cilt 37, TBMM Basımevi, Ankara 1955.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 9, Cilt 1, 02.06.1950.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 9, Cilt 1, 14.07.1950.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 9, Cilt 16, 20.06.1952.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 9, Cilt 23, 10.06.1953.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 9, Cilt 27, 27.01.1954.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 9, Cilt 5, 25.02.1951.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 9, Cilt 6, 30.03.1951.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre 10, Cilt 1, 18.06.1954.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre 10, Cilt 11, 04.04.1956.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre 10, Cilt 17, 20.02.1957.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre 10, Cilt 6, 18.04.1955.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre 10, Cilt 7, 09.05.1955.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre 11, Cilt 12, 26.02.1960.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre 11, Cilt 2, 26.02.1958.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre 11, Cilt 7, 25.02.1959.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre 9, Cilt 28, 25.02.1954.

3. Kitaplar

AĞAOĞLU, Samet, *Arkadaşım Menderes İpin Gölgesindeki Günler*, 2.Baskı, Alkım Yayınları, İstanbul 2004.
 AHMAD, Feroz ve Bedia Turgay, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1976.
 AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İkinci Adam (İsmet İnönü) 1950-1964*, C. III., Remzi Kitabevi, İstanbul 1968.
 _____, *Menderes’in Dramı (1899-1960)*, 7. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.
 BARUTÇU, Faik Ahmet; *Siyasi Anılar 1939-1954*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1977.
 BAŞAR, Ahmed Hamdi, *Yaşadığımız Devrin İçyüzü*, Ayıldız Matbaası, Ankara 1960.
 BOZDAĞ, İsmet (der.), *Celal Bayar Anlatıyor: Başvekilim Adnan Menderes*, Tercüman Yayınları, İstanbul 1986.
 DEMİREL, Süleyman, *Bir Ömür Suyun Peşinde*, C.I., ABC Medya Ajansı, Hulusi Turgut, (Ed.) Ankara 2005.
 DEVELLIOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 28. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2011.
 ERER, Tekin, *On Yılın Mücadelesi Türkiye’de Parti Kavgaları*, C. II., Ticaret Postası Matbaası, İstanbul b.t.y.
 EROĞUL, Cem, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, 2.Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1990.
 NEZİROĞLU, İrfan ve Tuncer Yılmaz, *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (22 Nisan 1950-20 Kasım 1961)*, C. II., TBMM Yayınları, Ankara 2013.
The Economy of Turkey An Analysis and Recommendations for A Development Program, Second Printing, International Bank for Reconstruction and Developments (The Johns Hopkins Press), Baltimore 1952.
 YALMAN, Ahmed Emin; *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz*, Erol Şadi Erdiç (yay.haz.), C.II., Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul 1997.

4. Makaleler

ALBAYRAK, Mustafa, “Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası’nın Hazırladığı İlk Raporun (1951) Demokrat Parti Hükümetlerinin Politikalarına Etkileri”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 20/58, Mart 2004, ss.129-167.
 ARAL, Namık Zeki “Yatırımlar Programı” *Ulus*, 20 Aralık 1951.
 ARTAM, Nurettin, “Altı Günde 2500 Kilometre No:12”, *Ulus*, 17 Kasım 1951.
 ASLAN, İffet, “Törenlerden Dönüyorum Ziyafetten Başka Dört Açık Hava Toplantısı”, *Ulus*, 15 Nisan 1956.
 BABAN, Cihat, “Seyhan Barajı”, *Zafer*, 25 Nisan 1952.
 DEMİREL, Süleyman; “Büyük Barajlarımız-1”, *Zafer*, 05 Şubat 1958.
 _____, “Büyük Barajlarımız-2”, *Zafer*, 06 Şubat 1958.
 _____, “Büyük Barajlarımız-3”, *Zafer*, 07 Şubat 1958.
 _____, “Büyük Barajlarımız-4”, *Zafer*, 08 Şubat 1958.
 _____, “Büyük Barajlarımız-5”, *Zafer*, 09 Şubat 1958.
 _____, “Büyük Barajlarımız-5”, *Zafer*, 10 Şubat 1958.
 _____, “Büyük Barajlarımız-6”, *Zafer*, 11 Şubat 1958.
 _____, “Büyük Barajlarımız-7”, *Zafer*, 12 Şubat 1958.
 _____, “Büyük Barajlarımız-8”, *Zafer*, 13 Şubat 1958.
 _____, “Büyük Barajlarımız-9”, *Zafer*, 14 Şubat 1958.
 ENVER, Sadrettin; “Barajlarımızın Enerji Politikamızda Önemi”, *Zafer*, 14 Temmuz 1951.
 EREM, Ali Rıza, “D.P. İktidarı Nasıl Bir Vatan Devraldı?”, *Ulus*, 18 Ağustos 1950.
 ERİM, Nihat, “Sarıyar Santrali ve Enerji Dâvası” *Ulus*, 23 Eylül 1950.
 ESATOĞLU, Salâhattin Hakkı; “Hücum ve Öğünme”, *Ulus*, 28 Ocak 1960.
 HATİPOĞLU, Şevket Raşit; “Barajlar ve Sulama İşleri”, *Ulus*, 22 Eylül 1960.

- İŞMEN, İsmail, "Milli İşler Seyhan Hidroelektrik Tesisleri", *Türkiye Mühendislik Haberleri*, 14, Mayıs 1956, ss. 11-12.
- ÖRTÜLÜ, Erdoğan, "Çukurovadan Notlar Nutuklarda Seyhan Barajı ve Barajın İçten Görünüşü", *Ulus*, 30 Mart 1956.
- , "Çukurovadan Notlar Seyhan Barajı İçin İstimlak Edilen Arazinin Durumu" *Ulus*, 01 Nisan 1956.
- , "Çukurovadan Notlar Seyhan Barajı İstenilen Faydaları Sağlıyabilir mi?" *Ulus*, 31 Mart 1956.
- UZEL, Celal, "Sarıyer Santrali ve Barajı", *Ulus*, 22 Temmuz 1950.
- ÜNSAL, Süha ve Vahap Candan; "II Dünya Savaşı Sonrası ve Demokrat Parti Dönemi", *Nafia Türkiye'nin İnşa Tarihi*, Demircioğlu Matbaacılık, Ankara 2015.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit; "Ne Hale Geldik", *Ulus*, 02 Mayıs 1956.

5. Süreli Yayınlar

- "İnşaat Mühendisleri Günü", *Türkiye Mühendislik Haberleri*, 118, Ocak 1965, ss. 1-11.
- "Middle East, Turkey", *Time*, 7/5, February 1958, ss. 18-20.
- Cumhuriyet*, "Seyhan Barajı Dün Büyük Törenle Açıldı", 09 Nisan 1956.
- Cumhuriyet*, "Seyhan Barajının İnşaatına Başlandı", 26 Ekim 1953.
- Cumhuriyet*, "Tatil Kararına Karşı Muhalefetin Tepkisi", 05 Nisan 1956.
- Milliyet*, "25 milyon Dolarlık İstikraz", 20 Haziran 1952.
- Milliyet*, "Adnan Menderes Mersin'de Mühim Bir Nutuk Söyledi" 28 Mayıs 1951.
- Milliyet*, "Seyhan Barajı Bugün Açılıyor", 08 Nisan 1956.
- Milliyet*, "Seyhan Barajı Muazzam Bir Törenle Açıldı", 09 Nisan 1956.
- Milliyet*, "Seyhan Barajı", 21 Ekim 1953.
- Milliyet*, "Seyhan Barajının İhalesi Dün Yapıldı", 18 Temmuz 1953.
- Milliyet*, "Seyhan Barajının Temel Atma Töreni Dün Yapıldı", 26 Ekim 1953.
- Milliyet*, "Yeni Tesislerin Açılması Dolayısıyla Meclis Bir Hafta İçin Tatile Girdi", 05 Nisan 1956.
- Ulus*, "Adnan Menderes Bir Konuşma Yaptı" 28 Mayıs 1951.
- Ulus*, "Başvekilin İbretle Okunacak Nutku", 09 Nisan 1956.
- Ulus*, "Boşuna Övmek Yerine Gerçeği Görmek Lâzımdır", 19 Ocak 1960.
- Ulus*, "Büyük Bir Eserin Başlangıcı Seyhan Barajı Çalışmaları 1948 Yılında Başlamıştır", 11 Nisan 1956.
- Ulus*, "Gülek'in Bayındırlık Bakanına Telgrafı", 09 Nisan 1956.
- Ulus*, "Kalkınma Bankası ve Türkiye", 27 Eylül 1950.
- Ulus*, "Sarıyar Barajı", 08 Temmuz 1950.
- Ulus*, "Seyhan Barajı İçin İki Bin Kuzu Satın Alındı", 06 Nisan 1956.
- Ulus*, "Seyhan Barajı İçin İstikraz", 21 Haziran 1952.
- Ulus*, "Seyhan Barajı İçin Kredi" 03 Şubat 1952,
- Ulus*, "Seyhan Barajı", 18 Temmuz 1953.
- Ulus*, "Seyhan Barajının Temel Atma Töreni", 26 Ekim 1953.
- Ulus*, "Seyhan Barajının Temeli Atılırken", 25 Ekim 1953
- Ulus*, "Törenle İşletmeye Açılan Üç Tesis Hâlâ Çalışmıyor", 20 Nisan 1956.
- Zafer*, "200.000 Çukurovalı Bayar ve Menderes'in Dünkü Hitabelerini Vecd İçinde Dinledi", 09 Nisan 1956.
- Zafer*, "Bir Feyzanın Verdiği Ders", 14 Şubat 1956.
- Zafer*, "Cumhurbaşkanının Dünkü İfadesi", 09 Ocak 1952.
- Zafer*, "Çukurova Bölgesi Selden Korunuyor" 12 Kasım 1951.
- Zafer*, "Çukurova'da Seyhan Barajı İnşası Başlıyor", 26 Mayıs 1952.
- Zafer*, "Hasad Başladı", 05 Nisan 1956.
- Zafer*, "İktisadî Kalkınma İçin Plân" 01 Haziran 1951.
- Zafer*, "İnşa Edilecek Yeni Barajlar", 25 Eylül 1953.
- Zafer*, "Nafia Vekilinin Kurulmakta Olan Baraj ve Hidro-Elektrik Santrallerine Dair İzahatı", 10 Ağustos 1955.
- Zafer*, "Nafia Vekilinin Seyhan Barajı ile İlgili Konuşması", 01 Mart 1958.
- Zafer*, "Seyhan Barajı Bugün Açılıyor", 08 Nisan 1956.
- Zafer*, "Seyhan Barajı Dün İhale Edildi" 18 Temmuz 1953.
- Zafer*, "Seyhan Barajı Hidro-Elektrik Tesisleri", 27 Ağustos 1953.
- Zafer*, "Seyhan Barajı İnşaatı Büyük Hızla İlerliyor", 16 Temmuz 1954.
- Zafer*, "Seyhan Barajı İnşaatında Nehir Yatağı Değiştirildi", 25 Aralık 1953.
- Zafer*, "Seyhan Barajı Martta Açılıyor", 19 Ekim 1955.

- Zafer, "Seyhan Barajı Tamamlanıyor", 14 Şubat 1956.
Zafer, "Seyhan Barajı Yarın Açılacak", 07 Nisan 1956.
Zafer, "Seyhan Barajı", 25 Ekim 1953.
Zafer, "Seyhan Barajı", 8 Mart 1956.
Zafer, "Seyhan Barajına Ait Proje Tahakkuk Yolunda", 20 Haziran 1952.
Zafer, "Seyhan Barajına Malzeme Geldi", 7 Aralık 1954.
Zafer, "Seyhan Barajında Bir Su Sızması Yoktur", 29 Nisan 1956.
Zafer, "Seyhan Barajının Dün Temeli Atıldı", 26 Ekim 1953.
Zafer, "Seyhan Barajının İnşaatı İlerliyor", 7 Ağustos 1954.
Zafer, "Seyhan Barajının Kapakları Açıldı", 23 Şubat 1956.
Zafer, "Seyhan Hidro-Elektrik Santrali da Tamamlandı", 16 Aralık 1955.
Zafer, "Seyhan Hidro-Elektrik Santralının İç Sermayesi", 02 Ağustos 1952.
Zafer, "Seyhan Santralından İlk Cereyan Bugün Veriliyor", 23 Mart 1956.

6. Tez

TÖREN, Tolga, *Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı: Türkiye Örneği*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.

7. Elektronik Kaynaklar

- DSİ Hidroloji Sözlüğü, <https://www.dsi.gov.tr/Sayfa/Detay/1352#>, (11 Ekim 2022).
DSİ İnşaat Terimleri Sözlüğü, <https://www.dsi.gov.tr/Sayfa/Detay/1326#>, (04 Ekim 2022).